

RSR 40

**Rahvusvaheliste Suhete Ring
1963–2003**

Mälestuste kogumik

Toimetaja Karmo Tüür

Vol. 5

Kaane kujundanud
Kalle Paalits

“Politica” sarja toimetaja
Rein Toomla

© Artiklite autorid, 2003

ISSN 1406-5525
ISBN 9985-4-0330-4

Sisukord

Sissejuhatus	7
<i>Mikk Titma</i> . Algas 1963	11
<i>Toomas Alatalu</i> . 1963–1965	13
<i>Eero Loone</i> . 1964–1970	18
<i>Rein Ruutsoo</i> . 1965–1970	24
<i>Jaan Sootak</i> . 1966–1971	35
<i>Siim Kallas</i> . 1967–1972	38
<i>Hardo Aasmäe</i> . 1971–1972	40
<i>Tõnu Kõrda</i> . 1972–1975	45
<i>Rein Toomla</i> . 1973–1974	47
<i>Rein Lang</i> . 1979–1980	54
<i>Kalev Vilgats</i> . 1987–1988	56
<i>Kaido Jaanson</i> . Kokkuvõtte asemel: 35 aastat RSRI	59

Sissejuhatus

Käesolev mälestuste kogumik on pühendatud üliõpilasorganisatsiooni Rahvusvaheliste Suhete Ring neljakümnenndale aastapäevale.

RSR näol on tegemist omapärase ettevõtmisega. Suur osa praegu tegutsevatest tudengiühendustest peavad oma asutamisaajaks juba 19. sajandi lõppu. Nende kõrval eksisteerib rida algatusi, millele pandi algus kümmekond aastat tagasi, taas-iseseisvumise järgses tuhinas. RSR aga asutati 1963. aastal ning erandlikult (võrreldes enamuse toonaste algatustega) tegutseb tänapäevalgi.

Nagu juba trükise kronoloogilisest struktuurist ilmneb, on RSR tegevus olnud pisut tsükliline — kord aktiivsem ning nähtavam, kord jällegi rohkem sisse poole suunatud ning vahepeal suisa soiku jäänud. Organisatsiooni tegevuse kandvaks sisuks oli loomishetkel juurdepääsu võimaldamine poolkinnistele materjalidele ning selle baasil tekkinud teadmiste jagamine laiemas seltskonnaga. Päriloomulik, et koos perestroika-aegse info vabanemisega kadus vajadus taolise tegevuse järele ning hilisem ärkamisaeg ja omariikluse taastamise tuhin võtsid enamuse ajast ja energiast.

Nüüd, uue aastatuhande hakul, omades üle kümne aasta omariikluse praktikat, on mahti taas hakata vaatama laiemasse maailma. RSR asutamise juures olnud, hiljem organisatsiooni juhendajana kaasalöönud mehe, Kaido Jaansoniga takkalükkamisel tärkas organisatsioon uuesti ellu. Loomulikult on praegusel tegevusel teine sisu ja ka toonasest erinevad väljundid. Üha kasvava ning enamuses anonüümse infotulva tingimustes kasvab vajadus personifitseeritud vaadete järele. Teisalt, ükski allikas pole enam unikaalne ning rahvusvaheliste suhete huviline suhtub üha kriitilisemalt üksikutesse seisukohtadesse.

Seetõttu on RSRi tegevuse põhirõhk avalike debattide korraldamisel, milles tihtipeale põrkuvad üpriski erinevad maailmanägemused ja -kogemused. Samas jätkatakse ka kitsama ringi jaoks mõeldud kõnekoosolekute traditsiooni, kus süüvitakse välispoliitika tegemise ja analüüsimise keerdkäikudesse.

Nüüd, 2003. aastal on põhjust tagasi vaadata organisatsiooni ajaloolole. Loomulikult ei pretendeeri käesolev kogumik ei teadulikkusele ega kõikehaaravusele. Tegemist on pigem katsega koondada ühtede kaante vahele RSRi omaaegsete aktiivsemate liikmete mõningaid mälestuskilde ning seda kahel eesmärgil. Esiteks — anda praegustele liikmetele mõningane ülevaade varem toimunud ning tekitada teatud sild nüüd juba kolme põlvkonda kuuluvate RSRlaste vahel. Teiseks — nende kaante vahele on salvestatud vaid killuke kõigist neist emotsioonidest ja muljetest, mis vajaksid talletamist. Tegemist ei ole mitte pelgalt ühe organisatsiooni ajaloo, vaid osakesega üliõpilasorganisatsioonide ja — ärgem peljakem seda mõtet — ülikooli ajaloo ühe tahuga. Seetõttu andku kogumiku koostajale andeks nii need RSRlased, kes ühel või teisel põhjusel siia kaante vahel ei sattunud, kui ka need tulevased lugejad, kes üritavad nende killukeste põhjal kokku panna tervikpilti.

Olen veendunud, et Rahvusvaheliste Suhete Ring tähistab oma viiekümneandat (aga miks mitte juba neljakümneviiendat) aastapäeva samasuguse soojuse ja innukusega. Kindlasti kuulub sinna juurde juba täielikum väljaanne koos ohtrate mälestuste, süstematiseeritud ajaloo ja enam-vähem täieliku liikmeskonna nimekirjaga.

Seega — kõik praegused RSR-lased ja auväärased vilistlased, kelle kätte see kogumik satub — pange palun kirja panna nimed ja faktid, kes ja mis on Teie meelest olulised ning saatke need märkmed meile¹. Eriti tänulikud oleksime toonaste fotode jms eest, mille abil saaksime oma arhiivi täiendada tulevas(t)e kogumik(e)u tarvis.

¹ RSR tegutseb Tü politoloogia osakonna juures, seega kontaktiks on kas politoloogia@ut.ee või postiaadress: TÜ politoloogia osakond, RSR, Ülikooli 18 Tartu 50090

Lõpetuseks soovin kogu RSR nimel tänada neid vilistlasi, ilma kelleleta ei oleks käesolev mälestuste kogumiku väljaandmine olnud võimalik — nii autoreid kui ka toetajaid!

Head 40. aastapäeva!

RSR senaator
Karmo Tüür

Algus 1963

Mikk Titma

Üksinda kasvanud poisina, kelle elu algas ellujäämisega Uuralites ning igaaastase kooli vahetusega Eestis, tekkis mul varakult huvi ajaloo vastu. Sellest kasvas välja huvi maailma asjade vastu. Ajalehes Edasi avaldatud rahvusvahelised kommentaarid ning ühingu "Teadus" raames peetud loengud said hoogu leivateenistuse vajadusest. Nüüd muidugi mõistan, et rahvusvahelise elu sündmuste ulatusliku kajastamise taga oli toona propagandistlik vajadus juhtida tähelepanu eemale siinse elu probleemidelt. Sel ajal tundus aga loomulik olla maailmakodanik ning USA presidendi J.F. Kennedy tapmine vapustas tugevalt noort ideaalidega meest — elu tundus edenevat kiirelt paremuse poole ja järsku kadus aadetega tark mees maailmariigi juhi kohalt.

Selline hoiak oli omane paljudele neist, kes 1960. aastate alul panid liikuma KVNid. Need individuaalsed või kollektiivsed teaduskondade või kõrgkoolide vahelised võistlused teadmistes ja oskustes andsid esimese võimaluse avalikuks eneseväljenduseks, mida loomulikult kasutati ka lubatavuse piiride kindlaks tegemiseks. Selle pinnalt hakkasime toonase ülikooli komsomoli bürooga looma võimalusi elavdamaks üliõpilaselu. Kindlasti oli Rahvusvaheliste Suhete Ring üks olulisemaid, mis sel eesmärgil asutati². Nii huvitav kui see ka pole, ei olnud siin parteilist juhtimist ega tsensuuri tunda. Ringi töösse lülitusid paljud võimekad inimesed, kes otseselt kuulusid ka

² Mikk Titma oli RSR idee algataja ja tegeles sellega kuni 1965 aastani. Ringi algusaastail olid olulisimateks tegijateks veel Kaido Jaanson, Toomas Alatalu (toim. märkus autori täienduste põhjal)

ülikooli komsomoli aktiivi. Keskustelud olid elavad ja kriitiline suhtumine N.S. Hruštšovi ning eriti L.I. Brežnevi ei olnud harv ning kiiresti kasvas ühiskonnatunnetus. Maailma asjade arutamine viis paratamatult konflikti — kõigepealt Tartu linnakomiteega (selle esimene sekretär Merivälja korjas punkte ideoloogilise valvsusega). Hruštšovile kirja kirjutamise kampaania ajal keeldus ülikooli komсомoli komitee esitamast laest võetavaid ilusaid arve. See näitas, et poisid ei kuuletu. Asi kulmineerus Eesti komsomoli kongressil, kus "Tartu vaimu" rahustamiseks oli vaja EKP Keskkomitee ja ÜLKNÜ Keskkomitee otsest sekkumist, et ära hoida "Tartu vaimu" võitu kongressil. Selle järel algas võitlus "Tartu vaimuga" ja ka Rahvusvaheliste Suhete Ringi tegevuse parteiline kontrollimine.

1963–1965

Toomas Alatalu

Olen kindel, et 1960. aastatel Tartu Ülikoolis õppinud meenutavad siiani suurt isetegemise puhangut, mis vallandus 1963. aastal ja mille sümboliteks olid Kääriku laagrid, Rahvusvaheliste Suhete Ring ja KVNid (viimastes said oma tuntuse mitmed hilisemad menuansamblid nagu Rajacas jt). Ülikooli kohvikus arutati avalikult poliitilisi küsimusi, seni publiku puudumise all kannatanud ülikooli klubi sai kummist seinad ning seda isegi siis, kui räägiti poliitikast.

Toimunu taustaks oli nn. Hruštšovi sula, mis (nagu 1980. aastate perestroikagi) jõudis Eestisse küll hilinemisega, ent vähemalt Tartu nautis avanenud suhtelist vabadust nii palju kui võimalik. 7. oktoobril 1963 sündinud TRÜ Rahvusvaheliste Suhete Ringi teeneks tuleb pidada sõnale "poliitika" õige sisu andmist. Tänapäevastele noortele selgituseks niipalju, et poliitikaga tegeles ka toonane ainuke noorteorganisatsioon — komsomol, ent ta tegeles ka kõige muuga (õppetöö, kord ühikates jne.) ja tugines vaid ühele ideoloogiale. RSR aga esitles poliitikat kui vaba mõttevahetust, milles ametlike allikate kõrval kõlas ka mitteametlikest materjalidest saadud informatsioon.

Pole siis ime, et ülikooli kohviku piljardisaalis esmakohtumisele kogunenud RSR sai kohe jalad alla. Järgmine koosolek peeti juba rõdusaalis ja kuu aega hiljem koliti üle keemiahoone ringauditooriumisse! Kiire tagasitulek kohvikusse tulenes siiski mitte kohvijoomise vajadusest, vaid esinejate pingi lühidusest — Mikk Titma (jäi kohe kõrvale), Mati Uesson, Toomas Alatalu, Jaak Kaarma ... ning igal koosolekul veel paar algajat, kellest enamus jäigi algajaks. Arvasime ekslikult, et välispoliitika huvilisi on rohkem ja üritasime kahe nädala tagant toimuvate üldkoosolekute kõrval käivitada Aafrika, Ladina-

Ameerika ja muid seksioone. Ringi juhttegelasi see ei heidutanud, sest meil oli põhjust jätkata pidevat eneseharimist ja üksteise kuulamist — ühing “Teadus” rakendas meid meelsasti rahvusvaheliste suhete lektoritena Tartu linnas ja see andis meile kena lisa stipendiumile.

Ringil oli 20–30 aktiivset osavõtjat, kelle kohalkäimise üks ajendeid oli kindlasti RSRi igati tasemel n.ö suhtekorralduse töö. Suu kõrval töötas meil hästi ka sulg ning meie ürituste reklaam oli lööv (näiteks “Kes sikutas briti lõvi sabast?”), pealegi määras iga president (toona oli president veel vaid Teaduste Akadeemia!) ametisse pressisekretäri (arvatavalt esimesed selle tiitli kandjad pärast 1940.a. ja enne 1991.a.). Arusaadavalt ei piisanud pidevatest kinnitustest *a la* tegemist on “populaarseima ringiga”, aeg-ajalt tuli teha ka midagi sellist, mida kohaletulnud kaua mäletaks.

Sestap olid meil mitme kandidaadiga presidendivalimised, kus rivaalide esinemist saatsid kaaskondade ergutushõiked ja vastasleeri vile. Ainest andis loomulikult ka poliitika ise. Kui ikka Küprosel parasjagu tulistati, siis miks mitte teha sama seal toimuvat lahkaval koosolekul (09.03.1964).

Saatuse tahtel olin esimene (vist ka viimane?), kes haaras RSRi presidendikoha riigipöördega. Minu eelkäija Jaak Kaarma valiti aprillis 1965 ülikooli komsomolikomitee sekretäriks ja kuna ta sõitis komandeeringusse, siis küpseski plaan temalt võim jõuga ära võtta. Mõistagi oli ettevõtmisel paras poliitiline maik küljes (ent seda rohkem publik naeris). Võim käes, läks ettenähtud teema arutelu edasi. Tõsi, püssimehed ei lubanud kellegi enne lõppu lahkuda ja nõudsid igalt sõnavõtnult sissejuhatuseks kiidusõnu uue presidendi aadressil. Arvan tänaseni, et sellised *show’d* aitasid kaasa tõsiste probleemide arutelule. Lähtusin sellest ka oma esinemistes televisioonis, mis paraku lõppesid enneaegselt parteilise nõmeduse ja inimliku kadeduse tõttu.

RSRi esimeste tegevusaastate tipuks oli kahtlemata alusepanek poliitiliste kohtuprotsesside tavale. Omavahelise vaidluse käigus tekkis kellelgi idee, et ühte või teist teemat võiks lahata poolt- ja vastuargumentide esitamisenä, mille veenvust keegi omakorda hindaks. Pole juhus, et esimeseks kohtualuseks sai vastuolulise poliitika

meister Charles de Gaulle. Kohus tema üle toimus aprillis 1964 ülikooli kohvikus. Süüdistajateks olid Mikk Titma ja Jaak Kaarma, kaitsjateks Toomas Alatalu ja Eero Loone (filosoofiaõppejõud, kes lõi meelsasti kaasa RSRi üritustel soleerides korduvalt näiteks Mao Zedongi isehakanud pressiesindajana). Kumbki pool kaasas oma argumentide toetuseks neli tunnistajat, kellest kaks olid naisüliõpilased. Üle kahe tunni kestnud väitluse järel langetas kohtunik Jaano Odaril (tänapäev riigikohtunik) otsuse.

Järgmine kohtuistung Barry Goldwateri (kandideeris sel hetkel USA presidendiks) üle kippus ideoloogiliselt vales suunas lõppema, sest edust tiivustatult korraldasime selle ülikooli klubis n.ö. täismajale ja vältisime kooskõlastamist. Tänu publiku naerupahvakutele kippus süüdistav pool (Jaak Kaarma, Toomas Leito) sedapuhku kaitsjatele alla jääma, mistõttu finaalis läks käiku must stsenaarium – protsessi turvamehed viisid mind lihtsalt jõuga lavalt minema, et süüdistus Goldwateri vastu vähegi kõlama jääks! Igal juhul oli see kohtuprotsess niivõrd menukas, et kordasime seda nädal hiljem Tallinna Pedagoogilise Instituudi saalis.

Seoses ülikooli lõpetamisega tuli mul presidendikoht loovutada “loomulike lakkidega tagasihoidlikult vallalisele noormehele” – sellisena reklaamis Toomas Leitot ülikooli ajaleht. Vanade lehtede lappamine kinnitab, et aastatel 1970–1975 olin kirjas kui RSRi juhendav õppejõud, RSRIlastest võiks nimetada Tõnu Laak’i, Raul Mälk’u ja Tõnu Kõrda’t. Sel perioodil korraldasime RSRi konverentse ja esinejate teesid ilmusid ka trükisõnas. Sotsioloogialabori sulgemisele järgnenud “puhastuse” päevil soovitati mul ülikoolist lahkuda ning sattusin seetõttu Tallinnas töötama staatusesse, minu äsjastel tudengitel läks märksa paremini.

Siinkohal tahan mainida sedagi, et oma järgmises ametis Tartu linna komsomolijuhina (1965–1967) panin käima RSRi väiksema venna – koolinoorte välispoliitika kooli, mida hiljem seoses elukohavahetusega jätkasin Tallinnas aastani 1993. Loodetavasti loeb keegi kokku, kui palju eilsetest RSRIlastest lööb kaasa tänases poliitikaelus. Mina pean oma kohuseks mainida neid, kes on teinud seda läbi koolinoorte poliitikakooli, mida võib pidada RSRi väikevennaks. Tartu seltskonnast tulevad kohe meelde Jaak Viller, Martti

Preem, Agu Tuuling, Mare Visnapuu, Tallinna omast Indrek Kannik, Maret Maripuu, Aap Neljas, Paavo Palk, Laur Uudam, Eero Kosk, Ilmar Selge, Janek Salme, Ken-Martin Vaher, Indrek Raudne, Tõnis Kons. Kui lisada neile kunagisest televisiooni laste poliitikasaatest (suleti konkurentide viha tõttu) tuule tiibadesse saanutest kasvõi Marianne Mikko, Clyde Kull'i ja Tiit Matsulevitš'i nimed, siis on kokku 21 nime, mis teatavasti on piisav arv, et algatada olulisi eel-nõusid Riigikogus.

RSRi üritusi 1963–1966

07.10.1963 avakoosolek, presidendiks valiti M. Uesson
 14.10.1963 Hiina RV rahvusvahelisest seisundist (M. Titma põhi-ettekanne).
 04.11.1963 Alžeeria
 02.12.1963 USA presidendid
 16.12.1963 Ladina-Ameerika
 23.12.1963 1963. aasta
 24.02.1964 Ida-Aafrika
 09.03.1964 Paugud Küprosel
 12.04.1964 Kohus de Gaulle'i üle.
 15.09.1964 Kongo ja presidendivalimised (valiti J. Kaarma)
 12.10.1964 "Briti lõvil on palavik"
 25.10.1964 Kohus B. Goldwateri üle Tartus
 01.11.1964 sama Tallinnas
 16.11.1964 Ladina-Ameerika
 14.12.1964 Lõuna-Vietnam
 02.03.1965 Kagu-Aasia
 22.03.1965 Kas Araabia sotsialism on sotsialism?
 05.04.1965 Neegrite valitsus USAs
 10.05.1965 Mao Ze dongi isehakanud esindaja pressikonverents ja riigipööre (valiti T. Alatalu)
 13.09.1965 Alžeeria ja presidendivalimised (valiti T. Leito)
 27.09.1965 Kašmiir
 22.11.1965 Indoneesia
 08.12.1965 Presidendivalimised Prantsusmaal

14.02.1966 Aasta 1965
 28.02.1966 Aafrika
 04.04.1966 Kes sikutas Briti lõvi sabast?
 05.11.1966 oli mul (T. Alatalu – toim. märkus) esimene kooliõpi-laste koosolek.

1964–1970

Eero Loone

Poliitika huvi keeldude ajastul

Nõukogude võim hoidis eestlased välispoliitikast eemal. Välispoliitika oli venelaste mängumaa.

Välispoliitikast hoiti eemale kõiki mittevenelasi. Tookordne riik oli aga äärmiselt bürokraatlik ettevõtte ja bürokraatias kehtisid vastandlikud reeglid. Olid salajased kvoodid: saatke Moskvasse kongressile üks kõrgharidusega heledate juustega kuni 28-aastane eestlasest neiu ja kaks töelist — eesti noormees ning vene meister. Välispoliitikaga tegelejate seas kehtisid samuti kvoodid, mis andsid enamuse venelastele, aga kohustasid näidiseks emplaridena asjade juurde lubama mittevenelasi. Välispoliitika oli privileeg. Välismaa oli kahtlane, liigse huvi eest välismaa vastu võis tööl halvasti minna, kuigi pärast Stalini aega tavaliselt vangi ei sattunud. Eestlased teadsid välispoliitikast vähe ka enne 1940. aastat ja selleski teadmises oli arusaamist tunduvalt vähem faktisensatsioonidest ajalehtedes. Me ei saanud teada rohkem, sest enne 1918. aastat polnud meil samuti välispoliitikasse asja.

Eestis vaatasid eestlased välismaale lootusega — mida keegi lootis, oli iseasi, mida keegi välismaast ja sealsest poliitikast teadis — iseasi. Mina kuulasin BBCd regulaarselt alates 1950. aasta kevadest, kuid sellest pidin vaikima. Õppisin hiljem nõukogude eliidi kasvatamiseks määratud ülikoolis professionaalselt 20. sajandi välismaa poliitikat. Selles ülikoolis kujundas komsomoli sisekliimat komsomolijuhina keegi Miša Gorbatšov, keda mina muidugi ei tundnud. Üks tema viimaseid nõunikke oli oma nooruspõlves minu lõputöö

juhendaja ja hiljem minu kandidaativäitekirja retsensent. Lisaks töötasin mõnda aega teadusliku jooksupoisina NSV Liidu Teaduse Akadeemia Instituudis, kus raamatukogus olid igaühele kättesaadavad kõikide suuremate välisriikide olulisemad päevalehed. Meie direktori naiseõde oli muidugi abielus poliitbüroo (s.t valitsus ja parlament kokku) liikme ja riigi presidendi A.I Mikojaniga, kelle poegki töötas tädimehe instituudis. Meie olime analüütikute asutus, kelle abil kontrollisid peremehed oma ametnike nõuandeid. Lugeda võisime vabalt, kuid omavahel rääkida vabalt ei saanud. Aga see oli koht, kus nägi suure maailmapoliitika tegemist. Seal töötas “jah, seltsimees ministreid”, kes natuke seda suurt poliitikat tegidki.

Ei, sinna jääda ma ei tahtnud. Ma tahtsin tagasi tulla Eestisse.

Kuidas RSR tekkis

Praegu tundub imelik, aga asja alustas komsomolikomitee. Pole vaja unustada, et tegemist oli Mati Undi “Kollase kassi” ajastuga. Noor inimene tahtis elada ja mitte ainult heldinult meenutada oma noorust. Tema noorus olid suure sõja järgsed aastad. Stalini võimu ja küüditamist ta tavaliselt oma nahal ei mäletanud, kuigi sugulaste hulgas võis neid olla. Hruštšovi aeg oli just läbi saamas ja küüditamised ametlikult poliitikast välja koristatud. Inimesed tahtsid midagi teha, illegaalselt ei saanud midagi teha, legaalselt võis juua või õppida. Kui midagi veel sai teha, oli komsomol mängus ja seal liikus inimesi, kes soovisid midagi teha tookordsetes oludes, sest ei lootnud enam kohesele nõukogude võimu lõpule.

Strateegilise mõtlemisega komsomolikomitee tegelane Mikk Titma oli RSRi asutamise juures ja kui ma õigesti mäletan, kutsus just tema mind juhendaja ametikohale. Ring oli selleks ajaks juba umbes aasta tegutsenud.

Juhendajata sel ajal ei saanud. Tookord oli juhendaja ka järelevaataja rollis. Siiski ma ei mäleta, et minult oleks nõutud aruandlust. Bürokraatia jäeti komsomolikomitee hooleks ja meie poisid said asjaga ise hakkama. Rektori jaoks oli asi liiga vähetähtis, kui just kaebusi polnud. Teine järelevaataja oli parteikomitee — nõukogude võim

tugines aadlile, kelleks olid parteiks kutsutava organisatsiooni liikmed. Filosoofidelt taheti üldiselt aadliseisust. Ma õpetasin üldiselt nii uusimat ajalugu kui filosoofiat, aga ajaloolased polnud enamasti mitte ainult rumalad ning ebaprofessionaalsed, kes ninakat noort asjatundjat kartsid, vaid ka innukad tsenseerijad ja mõttepolitseinikud. Isegi üks end väga isamaaliseks lugev inimene rääkis kogu aeg, et me ei tohi, aga ega ta teadnudki, mida tohib ja mida mitte.

Õppetöö käigus ei saanud tolleaegses Tartu ülikoolis poliitikat akadeemiliselt piisaval tasemel tundma õppida. Ainuke legaalne viis välispoliitikat ja teiste maade poliitikat tundma õppida oli tee, mida Mikk Titma ja teised tegutsejad valisid. Illegaalsed tegijad pandi kinni. Hiljem läks ehk asi veidi leebemaks ja kõiki illegaale vangi ei pandud, neid visati lihtsalt kõrgkoolist välja, jäeti töötuks (muudeti seega kriminaalkurjategijateks, sest töötaolek oli teadupärast keelatud). Aga kui kõrgharidusega inimene peab minema katlakütjaks, siis ta lakkab ühiskonnas funktsioneerimast haritlasena.

“Veljesto” eeskuju

Ma otsustasin RSRi kujundada teadlikult omaaegsete üliõpilasseltside (mitte korporatsioonide!) eeskujul. “Veljesto” arhiivist lebas osa mul kodus, “Veljesto” raamatud asusid riulitel ning räägitud oli mulle sellest seltsist palju. Veljestolased tegelesid mitte ainult seltskondliku ajaviitega, vaid kuulasid ettekandeid ja arutasid uusi ideid.

RSR ei saanud kunagi täpselt jälgendada vana üliõpilasseltsi malli, kuna meie huvitusime erialast. Ringil oli mõtet ainult siis, kui saime oma huvi rahuldada minimaalsete piirangutega. Seepärast oli mu esimeseks ülesandeks kindlustada ringi sees teatud inimestele võimalikult suur vabadus. Otsustasime, et sisepoliitika üle ei arutleta. Eesti küsimus oli kõigile selge ja Nõukogude Liidu muu sisepoliitika arutelu eluohtlik. Sellest sai igauks aru. Samuti tegime otsuse, et avalikult NSV Liidu välispoliitikat ei kritiseeri. Siis oleks meid kinni pandud. Meie ülesandeks oli leida faktid ja osata nende üle kriitiliselt arutada.

Kõik ajalehed avaldasid kohustuslikult pool lehekülge välispoliitikat, mis koosnes valitsuse telegraafiagentuuri TASS sõnumitest.

TASSis töötasid professionaalid, kes tootsid päevas vähemalt tuhatkond lehekülge ajakirjanduslikult kõlblikku valmisteksti, millele meie juurde ei pääsenud. Sellest tehti aga paks nädalaülevaade, mis oli küll salajane, kuid mille me kätte saime. Ja välisraadioid pidi igauks ise hoolega kuulama. Nendele allikatele ei tohtinud ainult viidata. Noh omakeskis, Senatiks nimetatud valitud seltskonnas, viidati ikka. Igal välisraadiol on oma hoiakud, millest tuli samuti aru saada.

RSRi liikmed teenisid rahagi ja see aitas kogu ringil püsima jääda. Tookord tuli ettevõtetes ja kontorites korraldada loenguid, millest osavõtt oli kohustuslik. Loengupidamise eest natuke maksti. Suuliselt võis üldse tolles riigis rääkida rohkem, kui trükisõnas avaldada. Seda poisid kasutasidki. Kuna tellijatel oli teatav vabadus, siis ikka eelistati rahvusvahelistest suhetest rääkivat “lektorit” riigi juhtide viimaseid kõnesid kokkuvõtvaatele lektoritele, kes lugesid tõesti ette valmis kirjutatud ja ülemuste poolt kontrollitud teksti. Tegelikult pidanuks seda tegema ka RSRi poisid, aga kontrollijaks olin mina ja mulle olid vastumeelsed igasugused “ettelugemised”. Ma jätsin neid vist teavitamatagi sellisest korrast. Kui mingi keeld bürokraatias ära kadus, võinuksime pärast pattu kahetseda, et ei teadnud ja leevendada sellega võimalikku karistust.

Tsirkust tuleb teha

Mulle tsirkus, muuseas, meeldib. Meelelahutus on heast, eriti kui kogu elu pole üksnes meelelahutus. Korraldasime suuri kõnekoosolekuid ülikooli kohvikus, aga kui kuulajad sinna enam ära ei mahtunud, kolisime auditoriumidesse (oleme isegi keemiahoone ringauditoriumi kasutanud). Rääkisid meie senaatorid, aga said rääkida ka teised. Mäletan hästi, kuidas üks mitte meie liige kaitses hungveipinge — diktaator Mao Zedongi üht jõledaimat leiutist (noorukite salgad, innustatud ja kontrollitud julgeolekupolitseist, kes peksid läbi vanad ametnikud, tekitamaks järglastes veel suuremat kuulekust ja tegid seda kõike rahva vaba tegutsemise sildi all).

Üks toredaid ideid olid kohtupidamist matkivad näidendid. Valiti välja isik süüdimõistmiseks. Ikka isik, keda võiks “süüdi” mõista ka

vabas ühiskonnas ning kelle poliitiline programm võis tõesti olla vastuvõetamatu. Talle määrati süüdistajad ja kaitsjad. Kaitsjad pidid tooma tunnistajaid ja argumente tema toetuseks tema tegelike arvamus- ja soovide alusel. Nõukogude kord vastuargumente ei tunnistanud, aga meie ju mängisime kohut ...

Kohtupidamise ettevalmistamiseks kulus aega peaaegu kogu semester. Vaja läks praktilist stsenaariumi, sest sisu tuli edasi anda ning kümnekesi ei saa pelgalt improviseeritult esitada midagi süsteemaatset. Jazz vajab teemat, mida mängijad töötlevad. Kui esinejad pole näitlejad ja peavad improviseerima, siis stsenaarium määrab esinemiste järjekorra ja sisu (tunnistaja 1 räägib sellest, aga tunnistaja 2 tollest). Lisaks tuli hakkama saada mõistliku ajaga. Pidasime kohut suuremates saalides, näiteks toleaeagses ülikooli klubis Tähe tänaval.

Praha sügis

Asi läks halvaks, kui Tšehhoslovakkias tahtsid kommunistid kehtestada demokraatiat. Nad uskusid siiralt, et saavad seejuures teha ka tõelist sotsialismi Lääne, mitte Vene, mõttes. Seda ei tohtinud juhtuda ja 1968. aasta augustis saadeti tankid kohale. Vaene RSRi president Rein Ruutsoo, kes nendel teemadel mitmesugustel ettevõtmistel loenguid pidas, sattus kohe KGB huvi alla. Need ettekanded läksid Tallinnasse, sealt tulid omakorda ülikooli parteikomiteesse, kus ideoloogilise õigsuse eest vastutas minu instituudi (tookord "kateedri") juhataja professor Mihhail Makarov — Narva venelane, kes rääkis eesti keelt aktsendiga, kuid parandas keele- ja stiilivigu üliõpilaste töödes. Ta oli ise "valgete" emigrantide laps ja pidi ettevaatlik olema, pealegi oli ta abikaasa vene marurahvuslane, kellest ta kord lahku läks, et siis taas kokku ja lahku minna. Makarov andis mulle mõista, kustkandist info ja juhtnöörid pärinevad. Otse ta seda öelda muidugi ei tohtinud, aga nüüd tean, et teda kutsuti peapesuks ülemuste juurde välja. Eks ma siis püüdsin asja venitada, sest Ruutsool oli vaja ülikool lõpetada. Ajaloo osakonnas ihuti tema peale hammast, aga talle oli lubatud individuaalne õppekava filosoofias.

Makarovile venitamistaktika ei meeldinud. Küllap ta nägi asja läbi, pealegi oli talle antud otseseid instruksioone. Nii kaugelt ma ta siiski sain, et Ruutsoo jäi "maha võtmata" ja sai ise ringi presidendi kohalt lahkuda valimistähtaaja lõppemise tõttu. Ringile saabusid nüüd rasked ajad: avalike esinemiste võimalused hääbusid, ülikoolilõpetajaid noormehi ähvardati sõjaväkke aega teenima saata, nende töötamisvõimalusi piirati.

Ring hukka ei läinud, kuigi ma sealt paari aasta pärast lahkusin. Kümmeaastat hiljem "äratas" inimesed üles minuaegne senaator Eimar Rahumaa, juba kuraatori rollis. Tema kutsel pidasin Senatis väga kitsale kuulajaskonnale määratud loenguid Ungari 1956. aasta ülestõusust, Praha kevadest ja sügisest, Nõukogude Liidu sisearengu ajaloo pöördpunktidest.

Ringi tehes ma lootsin, et nii saame Eestile asjatundjaid, kriitilist inimeste massi juhaks, kui tekib võimalust midagi teha. C. de Gaulle õhutas ju Londonist Teise maailmasõja ajal vastupanuliikumist valmistumaks otsustavaks lahinguks. Ettevalmistused, õppus, treening ei ole äraootamine. C. de Gaulle'ist ma ikka midagi teadsin. Ja RSRist on tulnud inimesi Eesti ellu. Jaan Sootak ja Rein Ruutsoo said professoriteks. Tulid poliitikud Siim Kallas, Toomas Alatalu, Tõnu Kõrda, nüüdseks poliitikast väljunud Hardo Aasmäe. Praktilisi juriste: Viktor Kaasik, Eimar Rahumaa. Ärimehi: Toomas Leito, Tõnu Laak, aga äri kandis tegutses ka Riivo Sinijärv. Tuli lihtsalt arukaid ja asjatundlikke inimesi, kelle olemasolu aitas meil teha veretult uut vabariiki.

1965–1970

Rein Ruutsoo

Tagantjärgi vaadates oli RSR mitte ainult minu huvide ja edasise saatuse, vaid ka põlvkondade enesetunnetuse ja tulevase “suhetevõrgustiku” (mis etendas tähtsat osa Eesti poliitilises arengus) seisukohalt väga oluline nähtus. Mind kutsus RSRi Kaarel Jaanits, kes oli tollal paljulubav arheoloogiatudeng, kellega olin tutvunud arheoloogilistel kaevamistel. Olime kaeveaugu pervel Padisel tundide kaupa vaielnud ja lõpuks ta mu ringi lausa “vedas”. Suupruukimine on olnud minu peamisi lõbusid ja jätkasin seda siis RSRis.

Veel üsna noor ring oli üldse üks väheseid viise tol ajal legaalselt ja avameelselt poliitilisi küsimusi arutada. Ringi vahendusel tekkis omalaadne, ülikooli hariduslikke raame kasutav intellektuaalne “autonoomia”, alternatiivne pool-avalikkus. Veelgi olulisem kui omavahe-line kooskäimine (nn Marxu maja auditooriumis nr 212), oli selle ringi “valgustustegevus” nn Suure Ringi koosolekute näol. Üks selline, Hiina ja NSV Liidu vahel 1964–1965 lahvatanud tüli pühendatud koosolek, juhataski sisse minu ülikooliaja ja seda väga mitmes mõttes. Nn keemiarüng oli puupüsti inimesi täis, osalejaid-kuulajaid oli vähemalt 500–600 ja üks peamisi esinejaid oli Jaak Allik. Tema, Paul Kenkmann ja Toomas Leito olidki peamised, kes andsid tooni ning kujunesid peamisteks mõttevahetajateks. Hiljem, kui olime lähemalt tuttavaks saanud, tunnistas Jaak Allik mulle, et tal tekkis vahel kahtlus, et olen oma radikaalses nõukogudevastasuses mitte “roheline”, vaid hoopis KGB provokaator. Jaagul oli muidugi hoopis enam poliitilist kogemust kui minul või kellelgi teisel, mina aga jälgisin teda omalt poolt huviga. Esimest korda elus nägin noort ja veendunud sotsialisti-marksisti ja pealegi kuulsate Eesti Vabariigi

kukutajate perekonna järeltulijat. Jaak osutus üheks ausamaks ja põhimõttekindlamaks inimeseks, keda olen elus kohanud. Mind oli õpetatud kommunistidest Eesti Vabariigi hävitajaid kartma. Õppisin aga ühe väga olulise asja — inimestevahelised piirid jooksevad mitte piki maailmavaatelisti veendumusi, vaid tähtsam on see, kas nad on ausad või mitte, kas nendega on ühised põhiväärtused või ei ole. Avastasin, et nõukogude võimu poolt usu pärast tagakiusatud baptisti pojalt (olen sellisest perekonnast), veendunud nõukogudevastastel ja marksistidel võib olla ühiseid väärtusi ning meie tõelised vastased on põhimõttelagedad karjeristid, ükskõik milline on siis võim. Just neid tuleb karta.

Esmaspäevastele väiksemas ringis koosistumistele ja suurkoosolekutele lisandus loengute pidamine nii ülikoolis, kui ka “linna peal” ühingu “Teadus” raames. Viimane oli üsna tihe töö. Ühe 1968. aastal tehtud kokkuvõtte kohaselt oli kahe aasta jooksul näiteks Toomas Leito pidanud 98, Paul Kenkmann 81, Kaarel Jaanits 65 loengut jne (Tartu Riiklik Ülikool, 19.02.1968). Aktiivseid loengupidajaid arvati kokku olevat umbes tosin. Muidugi polnud see üksnes “vabatahtlik valgustustegevus”, sest tähtis oli võimalus teenida lisaraha stipendiumile.

Samas viis ring kokku vähemalt osa võimekamast ja ärksamast üliõpilaskonnast, võimaldas arendada mõtlemis- ja väitlusoskusi, milleks mujal võimalusi polnud. Minu õpilasvahekord Eero Looniga algas just RSRst, mille juhendaja ta toona oli. Ringi tegevus viis mu eemale kirjandusringkondadest (Leelo Tungal, Jonny-B. Isotamm, Olev Remsu jt) ja lähemale sotsiaalteadustele.

RSR võimaldas ka kaudse juurdepääsu Lääne ajakirjandusele. TASSi kord nädalas “ilmuv” nn “Sinine Atlas” (salajane, mida koha-peal lugeda anti!) sisaldas tõlkeid, vahel ka ülevaateid Lääne ajakirjade artikleist. “Vaenulikud arutlused” olid tõlkeist reeglina “välja riisitud”, kuid faktiline sündmuste käik, statistika jne oli üldiselt alles. Atlasele viidata ei tohtinud, sest ametlikult väljaannet olemas polnud. Muidugi olid ka venekeelsed erialased ajakirjad, mille seast õppisime kiiresti vahet tegema, mida neist kannatas lugeda ja mida mitte. Nende allikate alusel mingigi pildi loomine maailmas toimuvast oli tõsine töö. Jaotasime ära ka raadiojaamad, mida keegi kuulas.

Minule langes “Saksa Laine” kuulamine. Teadsime, et TASSi nn Sinise Atlase kõrval oli EKP loodud süsteem, mis lähemalt võimaldas tutvuda “vaenlase” originaalmaterjalidega ja seisukohtadega. Sedalaadi infoallikaid, mis sisaldasid Lääne raadiosaatjate eestikeelsete saadete (Ameerika Hääli jt) ülekirjutusi, meie kätte ei usaldatud. Küll said neid lugeda mõned “ametlikud kommentaatorid”, kes töötasid Eesti Televisioonis ja Eesti Raadios.

Kindlasti ei asendanud RSR süstemaatilist rahvusvaheliste suhete uurimist ega poliitikateaduse õppimist. Sellist eesmärki me ei seadnud — kuigi imestan praegu, miks me seda ei teinud. Aga tollal oli välispoliitika Moskva monopol ja eks “välispoliitika kommentaatorite” institutsioon Eestis oli alles 1960. aastail läbi läinud suur uuendus. See tähendas mõningast sõltumatust Moskva poolt antud teabest. See kommentaatorite institutsioon oli aga murrangulise tähendusega ka Eesti poliitika tulevikule.

RSRi nn senaatorite (s.t püsiliikmete) hulgas oli ajaloolasi, juriste, filolooge, loodusteadlasi jt., mis rikastas üldist arutluskeskkonda. Selline teaduskondade ülene klubi oli tollases väga lahterdatud ülikoolis erandlik nähtus (filosoofiaajaloolase prof. R. Bljumi juhendatud filosoofiaringi ja Ü. Vooglaiu sotsioloogiaringi kõrval oli see üks väheseid võimalusi ühiskonna probleemide üle arutada). Just tänu RSRle muutusid nõ ametlikud parteiteaduste “seminarid” teaduslikus kommunismis ja NLKP ajaloos, mis tegelikult olid vaimse alandamise ja nürimeelsuse koolid, veelgi enam naeruväärseteks. Meie jaoks ei moodustanud eri maailmu mitte ainult “privaatne” ja “ametlik” teadvus, vaid ka ametlik ülikool jagunes nüüd avalikult kaheks. Kui ametliku “teaduse” üle tavaliselt lihtsalt irvitati, siis meie olime võimelised ka “kontrakultuuri” loomiseks lammutades üksteise toel NLKP ajaloo ja eriti teadusliku kommunismi autoriteedi ka sisuliselt. RSRi roll ülikooli komsomolikomitees ja laiemalt üliõpilaste hulgas nn ametliku ideoloogia murendamisel oli üsna oluline. Ja kui me ei suutnud seda alati argumendi tasemel, siis solidaarsete protestimeelolude tekitamises arenesime jõudsasti. Meie jõud seisis tõsiasjas, et (nagu nähtus 1987–1989) ettevaatlik eestlane on nõus kaasa minema ja toetab keerulistes oludes reformiste. Kuid mis oli huvitav, juba oli

tekkinud ka tõsiusklikke eesti noori komsomole, keda sai ümber veenda vaid ülikooli komsomoli autoriteedile toetuva RSRi toel.

Muidugi, ega ka ülikool polnud homogeenne — enamasti teati “kes on kes”, kellega maksab usalduslikult mõtteid vahetada ja kellega mitte. Ametlike tiitlitega oli sel üsna vähe seost. Seetõttu on täiesti ebaajaloolised katsed klassifitseerida nende aegade õppejõude ja üliõpilasi nn kommunistideks ja opositsiooniks. Seejuures ei saanud me ametlikes parteiajaloo “seminarides” öelda/argumenteerida näiteks, et asjad on hoopis nii, või et ametlik jutt on vale (sest RSRis jutustas Loone, Sootak või Kallas nii, kuna BBC rääkis nii jne). See oleks võinud olla pealekaebus, kuid n.ö lolliks jäänud NLKP ajaloo õpetaja oleks kindlasti läinud kaebama. Seega RSRi kaudu legitiimeerusid “vaenulikud allikad” avalikult end üsna vaevaliselt. Tegelikult sai RSR eksisteerida vaid tänu sellele, et me võisime omavahel avameelselt rääkida, samas kokku leppides kui kaugele me avalikes esinemistes läheme. Eks neid teravamaid toone sai siis mõnevõrra ka maha võetud. Siiski ei mäleta, et meie siseringist oleks midagi organitele “välja imbunud”. Teisalt oli aeg veel üsna liberaalne — andropovlikud jälitustavad vallandusid täies mahus alles kümnendivahetusel. Kuid mõned legendid tollastest “keelekandjatest” elavad visalt tänaseni.

Väike Ring – “senaatorid” omavahel

RSRi nn Väikese Ringi liikmed nimetasid tuuma “Senatiks” ja end “senaatoriteks”. See oli selleks ajaks juba tava ja kõlas uhkelt, sama uhkelt kui olid USA päritolu “teksad” eakaaslaste jalas. Soov erineda nõukogulikust tavast, mis surus peale mingeid nn KVNe, oli suur. Samas ei aimanud me, et see mingile “võõrale identiteedile” (USAle) viitav, võiks olla poliitiline probleem. Mäletatavasti polnud sellest ju mitte nii palju aega tagasi kui mõte, et “täna mängid saksofoni, homme reedad kodumaa”, oli tõsine poliitiline argument. Mõnel pool — EKP KKs, tekitas aga “Lääne ees lõmitamine” probleeme. Nii olevat/seisvat EKP KK “eritoimikute” hulgas ka üks ülikooli käsitlev kaust, kus Leonid Lentsman (EKP tollane ideoloogiasekretär) kurtvat

selle üle, et RSR annab halba eeskuju. Esiteks nimetavad nad oma liikmeid senaatoriteks ja teiseks valivad(!) nad oma ringi juhi, keda nimetavad presidendiks! Tänapäeval võib see kõik tunduda usku-matu, kuid siduda "ametlikult" NSV Liidu välispoliitika kaitsmisega tegelev ühendus kuidagi USAGA — see oli saabuvald "öökülmi" arvestades ettevaatamatu. Ma siiski ei mäleta kunagi lugenud olevat RSRi põhikirja ja seda, et senaatori statuuti oleks seal kuidagi kirjel-datud. Tavapäraselt tähendas "senaator" juba iseseisvalt loenguid pidavat või siis pikemat aega asja vastu huvi näidanud üliõpilast. Ega neid palju polnud minu presidendiks olemise ajal umbes 12–15 noor-meest. Regulaarsetel koosolekutel, kus arutasime jooksvat poliitikat ning vahetasime infot, viibis keskmiselt 6–12 inimest. Tüdrukuid mäletan meie hulgas viibinud vaid harva. Püüdsime ka mingeid andmebaase või kartoteeke luua ja vähest teavet koondada. Selles suhtes jättis mulle sügava mulje oma kartoteekidega paar kursust vanem Paul Kenkmann.

RSRi presidendiks valiti mind (esimest korda) 1967. aasta oktoob-ris (TRÜ, 13.09.1967). Ülikooli lehe teatel oli kandidaate sellele ko-hale koguni viis! Presidendi määramisel said asepresidentideks O. Mikenberg (juura II) ja R. Sinijärv (keemia III). Mikenberg oli üks andekamaid noormehi, keda ma kunagi olen kohanud. Ta õppis korraga nii juurat kui ajalugu ja mõlemaid ainult viitele, oli väga süstemaatiline ja töökas. Talle arvati saatuslikuks omadus, mida vahel nimetatakse "konfliktseks loomuseks", mis aga tegelikult oli raske haigus ja põhjustas tema varajase surma.

Teistkordne presidendiks valimine lavastati 1968. aasta sügisel (4. novembril 1968) valimisetendusena, mida ülikoolileht kirjeldab värvikalt (TRÜ, 15.11.1968). Valimised olid teatavas mõttes paroodia äsja toimunud presidendivalimistele USAs, kus olid vastamisi R. Nixon ja H. H. Humphrey. Aga avaramalt viitasid nad ka mõrva-dele — J. F. Kennedy ja M.L. Kingi tapmisele. Ega USA ei olnud tollal mingi tingimatu eeskuju. USA vajus Vietnami sõja sohu, ründas Kuubat ja selle rahvuskaardivägi oli sõjavastaseid demonstratsioone laiali ajades tapnud USA Lääneranniku ülikoolide kampustes meelt avaldanud üliõpilasi. Valimised korraldati nagu suur *show*. Selle idee pärines vist Jaan Sootakilt — minuga koos ülikooli astunud juristilt.

Umbes 150–200 vaataja-kuulaja ees arenenud asjade kõik oli dra-maatiline. Üks kandidaat — Jaak Allik sai vaevalt kõnet alustada, kui võeti saali jooksnud maskis mehe poolt maha. Tollal alles teise kursuse üliõpilane Siim Kallas võttis endale toolaste USA valimiste *outsideri* G.C. Wallace'i rolli ja pidas hea valimiskõne. Kas see esine-mine oligi mõeldud pelgalt dekoratiivse elemendina, ei mäleta, aga igatahes edaspidisel hääletamisel jäi ta auväärsele teisele kohale. Üsna seejärel asutas ta koos mõttekaaslastega majandussuhete klubi või ringi, mille etteotsa ta ka valiti.

Edaspidi aga tihenesid pilved minu kohal nagu kogu Eesti kohal laiemalt. Eks me kõikusime oma esinemistes kogu aeg lubatava ja lubamatu hapral piiril ja kuni polnud tegemist suurte nõukogude võimu ähvardavate kriisidega, siis vist eriti ei hoolitud sellest, mida me täpselt rääkisime. Kuid ülikooli ajalehe teatel karistas ELKNÜ kohalik büroo 1968. aasta sügisel Rein Ruutsood ja Jaan Sootaki "suulise hoitusega seoses nende läbimõtlematu esinemisega välis-poliitiliste küsimuste käsitlemisel" (TRÜ, 22.11.1968). See "läbi-mõtlematu käitumine" oli aga tegelikult üsna selgelt poliitilise joone hoidmise tulemus. Nimelt pidasime me ülikoolis juba loomulikuks, et nn NSV Liidu tungimisest Tšehhoslovakkiasse tuleb rääkida tõtt, "sündmuste" esitamine okupeerimisena oli loomulik. Vähemaltaju-tiselt oli jõhker vale ja harjumus valetada taandunud meie elust. Eestis peeti seda okupatsiooniks. Igatahes arvas nii ka ülikooli tollane parteisekretäri abi filosoofiaprofessor Mihhail Makarov. Kuid ühel päeval kutsus ta mu välja ülikooli parteikomiteesse, pani ukse kõvasti kinni ja võttis raudkapist rohelisel paberil vist KGB "*spravka*", kus olid minu üleastumised kirjas. Tagasi polnud midagi ajada — tunnistasin, et rääkisin nii nagu asi oli ja toetusin seejuures Enrique Berlinguerile — tollasele Itaalia KP sekretärile. Teadsin, et Makarov luges *l'Unita*'t — ta olevat just selleks itaalia keelt õppinud, et eurokommunismiga tutvust teha. Makarov jäi minuga nõusse — pragas mu vaid läbi selle eest, et olin suud väljaspool ülikooli pruuki-nud ja siis andis lausa isalikku nõu, kuidas sellest supist välja tulla — võtta vastu kerge karistus n.ö komsomoliliinis. Tegime kooolekul kõik kurva näo — mina ja Sootak tunnistasime pattu, Makarov pragas

kõva häälega ja paberile sai karistus, mis poleks mu tulevikku rikkunud — s.t võimaldanud veel saada aspirandiks Tartu Ülikoolis.

“Praha kevade” lämmatamine tankidega tekitas ülikoolis ja üliõpilastes üldist jõuetut viha. Saime hästi aru, et sellel olid fataalsed tagajärjed ka meile — selleks korra oli “kevad” lõppenud. Komsomolikomitee, kellele “allus” RSR, sai käsu EKPst alustada ajupesuga ehk siis selgitustööga “internatsionaalsest abist” (TRÜ, 06.09.1968). Selle juhendi kohaselt me pidasimegi regulaarselt iganädalasi nn “informatsioonikoosolekuid” Tšehhi sündmuste kohta, kuid tegelikult andsime nii palju kui võimalik õige pildi toimuvast (TRÜ, 13.09.1968). Need koosolekud, mille vabatahtlikke kuulajaid oli 100–200, olid tegelikult austusavaldused-meelavaldused ja samal ajal ka Praha kevade matused. Mäletan ühte koosolekut, mille sisuks oli autentsete dokumentide esitamine. Mäletan neid pilke, millega kuulati seda kui lugesin ette Soome kommunistide liberaalsema tiiva lehe — *Kansan Uutiset* põhjal tehtud kokkuvõtet peaminister J. Smrkovsky läkitusest rahvale. Nimetatud ajalehest hankisin üldse suure osa oma teabest. Smrkovsky kõne oli traagiline manitsus — umbes samalaadne, kui selle võinuks teha Päts 1939. aastal teatades näiteks, et meie maa on okupeeritud, valitsus ei saa midagi teha, kuid säilitagem hingejõud ja ärgem unustagem, et olime kord peaaegu juba vabad.

Kuid ei seda ega ka teisi poliitilisi vallatusi ei unustatud — ilmselt hoiti mul silm peal, pealegi halvenes ju sisepoliitiline olukord NSV Liidus üldiselt. Igatahes järgmisel sügisel oli Makarovist saanud tõeline “võitlev kommunist”. Mulle tehti ettepanek presidendi ametist astuda tagasi ja lõpuks läks see esinemine mulle maksma ka aspirantuuri koha.

Väga suur teene selles, et me saime üldse “suud pruukida”, oli kindlasti Eero Loonel. Vabamõtlejate ja üsnagi protestimeelsete noorte ringi juhtimine oli väga tõsine vastutus, lisaks kulus meiega palju aega. Iga meie samm “kõrvale” võis tegelikult ka tema — tollal alles noore filosoofi karjääri ohustada. Et meie kohta aeg-ajalt parteikomiteest aru päriti ja vahel ka rahuolematust avaldati on samuti selge. Minu taandumine 1969. aasta sügisel presidendi kohalt oli just seotud “ülalt” tulnud nõudmistega, millele ei saanud vastu seista.

RSRi Senat ja juhuslikumad huvilised kogunesid kord-kaks kuus nn Marxu majas mõtteid vahetama. Mida see kooskäimine meile õpetas, on tagantjärele raske otsustada. Loone ise omandas oma teadmised päevapoliitikast peamiselt ingliskeelsetest BBCi saadetest. Meile õpetas ta eelkõige arutlemisuskust — just seda, mida minu enda teaduskond õpetas kõige vähem. Nii nagu märgatav osa tollaseid ülikooli noori (kui Olev Remsut uskuda) peab end poliitika mõistmises Anatoli Maksimovitš Goldbergeri õpilasteks (oli selline BBC venekeelsete saadete väga nimekas kommentaator), siis on RSRi senaatorid suuresti Eero Loone õpilased. Moskvas õppinud ja NSV Liidu poliitikat lähemalt näinule paistsid paljud asjad teisiti, kui seda tajuti Tartu-taolises garnisonilinnas. Arvan, et just asjade mastaapide tajumine, NSV Liidu poliitika de-müstifitseerimine ja maailma ratsionaliseerimine oli üks olulisemaid saavutusi. Hea ja kurja võitlusena paistab poliitika mõnele paraku ka veel täna.

Nn Suure Ringi koosolekud

Need koosolekud poleks olnud mõeldavad kui seal ei oleks olnud midagi “teistmoodi” kui seisis ametlikus pressis. Nõukogude ametlikku propagandat poleks kuulama saadud ka kümnet huvilist. “Teistmoodi” teha ja samal ajal ikkagi mitte avalikku konflikti minna — see oligi kogu tollase ühiskonna kunst. Poliitika sfääris oli see kõige keerukam. Samas oli ametlikult “mitteametliku” teabe kasutamine ka nn TASSi Atlastele viitamine, välistatud

RSRi populaarsus ja edu toitus mitte niivõrd välispoliitikast kui just sisepoliitikaga tegelemisest. Muidugi taheti sedagi teada, mis siis kuskil “tegelikult juhtus”. Kuid RSRi edu kõneleb suuresti opositsioonilistest meeleoludest ja sellest, milline oli välispoliitika koht noorte tollases maailmavaatelises arengus. See oli üsna suur või isegi erakordselt suur. Sisepoliitikat arutada, veelgi vähem kritiseerida, ju ei tohtinud. Kuid NSV Liit ja kogu leninlik ideoloogia sattusid esimest korda just siis, 1960. aastail, kogu maailmas avalikult naerualuseks. Leeri lõhenemine, rivaalitseemised, “revisionistide” teke jms ei jätnud NLKP autoriteedist palju alles. Üks RSRi peamine “inspirat-

siooni allikas” oligi sedalaadi poliitilisel konfliktil silma peal hoidmine. Kõrvuti murrangutega oli oluline osa poliitika koloriitseil kujudel nagu “esimees” Mao, Che Guevara, Castro jne. Suuresti nende müütiliste isikute tegemiste jälgimisest toitus RSR populaarsus.

Kõrvuti tõeliselt kõmuliste üritustega reageeriti ka suurkonfliktidele. Üks niisuguseid “kinke” oli 1967. aasta sügisel vallandunud Araabia-Iisraeli sõda. Lähis-Ida oli kõneaineks ka 1970. aasta sügisel (16. oktoobri nn Suur Ring). See sõda oli ka nendele alaliseks kõneaineks, kes otseselt RSRi liikmed ei olnud, kuid alati kohal viibisid nagu David Vseviov. Nii avastasin kord tema kodus seinal Iisraeli kaardi, millel ta tõstis ringi nooli ja jooni vastavalt sellele kuidas rinne liikus.

Tollased hoiakud olid üldiselt araabia vastased ja Iisraeli poolt, sest NSV Liit oli araablaste poolel ja USA Iisraeli poolel. Üldine Vene-vastasus määras suuresti ka välispoliitilised sümpaatiad. Nii oldi sama loogika põhjal valdavalt ka USA poolel Vietnami sõjas – ja RSRi liikmetegi vaated ristusid siin üsna teravalt. Mi-Lai küla tragöödiat, kus sai hukka tuhandeid inimesi, võeti kohati NSV Liidu propagandana.

Rutiinsemate ettevõtmiste hulka kuulus Jaapanit käsitletud Suure Ringi istung (märtsis 1968), ehkki Jaapani “tiiger” oli tõeline ime ja jälle ei sobinud vene propagandaga roiskuvast kapitalismist. Tegelikult ei teinud me tollal midagi “niisama” — alati oli ka mingi sõnum, mis vaidlustas ametlikku joont. Täpsemat pilti toimunudst vaid mälu järgi taastada on raske, igatahes pühendati mitu koosolekut ka Kuubale. F. Castro äratas siiski sümpaatiat — selles oli ka mingi osa usus, et mida enam nn sotsmaid, seda lahjem leem ja seda enam on võimalusi uuteks mudeliteks. Et kommunism nii lihtsalt kokku kukub, seda ei usutud ka USAs (isegi mitte kõik pagulased) ja lootus selle reformimisele, hägustumisele, desovetiseerimisele oli tollal ainus tõsiseltvõetav alternatiiv nõukogude-meelsele karjerismile. Nõu reformi-kommunismi ideoloogiale pandi just siis alus ka Eestis ning algatajate seas oli neid, kes seda hästi mäletada ei taha nagu näiteks komsomoliaktivist Trivimi Velliste, kes Sirje Endre juhendamisel juhatas Rahvaste Sõpruse Klubi.

Sooja südamega pean meenutama Tartu Kunstikooli tütarlapsi, kes tegid meile kuulutusi-plakateid, keda ma ise lunimas käisin. Pärast panime neli-viis 50×70 cm formaadis kunstipärased käsitsi värvidega tehtud ja löövalt kujundatud kuulutust ülikooli peale üles (mõni on mul siiani arhiivis alles). Kuulutused ise olid tollastes oludes number omaette.

Tšehhoslovakkia “sündmustele”, mis tegelikult oli rahva tragöödia, järgnes mõõn RSRi tegevuses, aga ka poliitikahuvi langus kogu ühiskonnas. Nii vabalt ennast enam väljendada ei saanud. RSRi kriis peegeldus skolastilisevõitu arutlustes ringi töö parema korraldamise “tehniliste” üksikasjade ümber, mis puhkes 1970. aasta kevadel ja leidis kajastust ka ülikoolilehe veergudel. Tegelikult probleemist ja kriisi põhjustest ei saanud aga rääkida.

Tõeliseks suursündmuseks ja RSR populaarsuse üheks tipuks oli 1970. aasta mais toimunud “kohtupidamine” Hiina hungvepingide — Hiina kultuurirevolutsionääride ühe juhi Fan Lingi (fiktiivne isik — sümbol) üle. Kohtule eelnesid “pressiteated” eeluurimise edenemisest.

Süüdistajatena esinesime Jaan Sootak ja mina, kaitsjatena Siim Kallas ja Toomas Leito, kohtu eesistujaks oli jurist Eimar Rahumaa, koos Loone ja Allikuga Instseneeritud kohtuistung, mille stsenaariumi me koos kirjutasime, oli muidugi lõbus ja väga lärmakas *show*, samas omalaadne paroodia hungvepingide endi poolt harrastatud kohtupidamise üle, mis oli kohtualuse mõnitamine ja piinamine “proletaarse revolutsiooni” retoorika saatel. Tegelikult mõisteti ülikooli klubis (nüüd tagasi antud korporatsioonile) kohut totalitarismi ja ka nõukogude ideoloogia üle. NSV Liidu ja Hiina tüli tulemusena oli äsja veel maailmarevolutsiooni üheks juhiks olnud “esimees” Maost saanud süljetops. “Õigete” ja “valede” kommunistide dialoogist, nagu see oli ametlikult, sai kurtide ja idiootide (paja ja katla) omavahelise sõimlemise absurditeater.

Mõnitades kohtupidamist Hiinas, sai Fan Lingi abil muuta absurdiks kogu nn sotsialismisüsteem. Fan Ling oli siin vaid ettekäändeks. Etendus oli vägev — peameest mängis ajalootudeng — hüüdnimega “Ätt”. Ta pidas sütitavaid kõnesid kodanliku kultuuri roiskumisest, revisionistide vastasest võitlusest ja sellest, miks on vaja võidelda

imperialistide sisseimbumise vastu, intelligentsi vastu ja nad maale küüditada. Et sama juttu rääkisid venelased (ka tšehhide kohta), siis oli konkreetne alltekst olemas. Aga muidugi oli väga oluline ka lihtsalt tudenginalja tegemine.

1970. aastate algul said aga “naljade” ajad läbi – nii nagu lõpetati üliõpilaspäevad, suretati välja tudenginalja rühm “Kuup ja kera”, niisamuti sattus surve alla RSR.

1966–1971

Jaan Sootak

Liitusin RSRiga juba esimesel kursusel. President oli siis eesti filoloog Toomas Leito. Minu tegevus RSRs langes nn Hruštšovi sula aega, mis oli teatavasti Stalini terrori ja Brežnevi stagnatsiooni vahele jäänud suhteliselt demokraatlik aeg. RSRi kui ringi esimese ja põhilise töövormi moodustas nn Väike Ring ehk Senat. See kujutas endast kümnekonnast liikmest koosnevat rühma, kes arutas välispoliitika sündmusi võrdlemisi vabas õhkkonnas. Meie kompetentne ja heatahtlik juhendaja oli pigem vanema kolleegi ja mitte ideoloogilise järelevaataja rollis.

Teine, avalikkusele suunatud ja avalikkuse jaoks ka põhiline töövorm oli nn Suur Ring ehk ettekandekoosolekud. Enamasti toimusid need tööpoolest ettekannete ja neile järgnenud küsimuste-vastuste vormis. Teemad valisime aktuaalsete sündmuste hulgast: kultuuri-revolutsioon Hiinas (NSV Liidu ja Hiina kui sotsialismileeri ja maailmarevolutsiooni kahe lipulaeva nägelemine oli tollal intrigeeriv ja ametlikule ideoloogiale iseenesest ebameeldiv, kuid vältimatu teema), majandusreformid Ida-Euroopa sotsialistlikes riikides, Vietnami sõda jms. Vahel korraldasime aga lausa etendusi, näiteks kohtupidamine Saksa natsismi või Hiina revolutsioonimäratsejate hungveipingide üle, RSRi presidendi valimine, kus üks kandidaatidest langes “Elagu demokraatia!” hüüdva poliitilise mõrvari ohvriks jne.

Kolmas töövorm oli loengute pidamine nii ülikoolis kui Tartu asutustes ja ettevõtetes, mis kujunes tõsiseks avaliku esinemise proovikiviks, kust saadi hindamatuid kogemusi. Töökollektiivid, kus tuli esineda, olid väga erinevad. Mõnikord toimus loeng ettevõtte saalis, vahel õmblusmasinaid vuristavatele ja lektorit mitte just väga tähele-

panelikult kuulavatele tädidele. Kõige asjalikuma ja kriitilisema publiku moodustasid töölised. Tühja jutu ja katteta väidetega ei olnud sellises auditooriumis mõtet välja tulla. Ega keegi meist ju seda teha tahtnudki, kuid hea loengu (sama käis Suure Ringi ürituste kohta) ettevalmistamine eeldas ka materjali olemasolu, mis oleks sisukam kui Rahva Hääle või *Pravda* artiklid. Lugesime süstemaatiliselt vastavaid üleliidulisi ajakirju (*Novoje Vremja*, *Problemõ Mira i Sotsializma* jt), aga ka meil kättesaadavaid välismaa ajalehti. Viimased olid muidugi küll ideoloogiliselt õiged (*Kansan Uutiset*, *Volkssstimme* jm kommunistlike või vasakpoolsete parteide ajalehed), kuid vajalikke detaile kogunes neistki. Palju abi oli parteikomiteest saadavast ja kohapeal kasutamiseks lubatud infobülletäänist "*Atlas TASS*" (sisaldas NSV Liidu ametliku teabeagentuuri välisuudiseid). Käisime ka rahvusvahelist olukorda käsitlevatel seminaridel, kus Moskvast või Leningardist tulnud lektorid rääkisid sageli asju, mida enamasti kohapealsed väliskommentaatorid käsitleda ei sõandanudki. Nii tekkiski vähehaaval mosaiik, mis ei suutnud ehk anda alati terviklikku ja objektiivset pilti toimunust, kuid oli siiski puhastatud lamedast ametlikust propagandast ja ideoloogilisest ajupesust. Loengupidamiste puhul ärgem unustagem sedagi, et tudengile oli saadav tasu oluline stipilisa.

Mõistagi saadi avalikel esinemistel hindamatuid kogemusi ka ideoloogilise külje pealt. Kindlasti ei käinud ideoloogilised sanitarid kõiki loenguid kuulamas; ka ei oska ma öelda, kui palju ja kellega pidi juhendaja meie ideoloogilisi libastumisi või lihtsalt ebaõnnestunud esinemisi klaarima. Ühte pahandust mäletan aga hästi. Käisime 1968. aasta septembris koos Rein Ruutsooga esinemas noorte suvepäevadel Pärnu lähisel. Äsja oli NSV Liit tunginud Tšehhoslovakkiasse, et osutada vennalikkude abi sealsele rahvale ja järjekordselt päästa sotsialismiüritus. Teatavasti oli see selge (mitte küll ainuke ega esimene) märk sulajastu lõppemisest. Lääneriigid ei jõudnud retoorikast kaugemale, idabloki maades valitses aga tõeline masendus. Selgemat tõendust, et sotsialismileer püsib üksnes Punaarmee tankide toel ja et need tankid on alati valmis tegutsema, ei saanud enam olla. Kõigil olid ju veel mees Punaarmee metsikused ja alatused Ungaris 1956. aastal. Nõukogude ametlik propaganda ei

suutnud päris täpselt seekordset püha üritust seletada — küll räägiti sealsest appikutsest, tuldi välja sotsialistlike riikide piiratud suveräänsuse doktriiniga jne. Püüdsime Reinuga anda toimunust mingilgi meile teadaoleval määral objektiivse pildi. Küllap oli aga suvepäevaliste hulgas seltsimehi, kellele see ei meeldinud. Igatahes saabus varsti meie kohta venekeelne ettekanne pealkirjaga "Peaaegu klassikaline ideoloogiline diversioon". Millistes kabinettides see pealekaebus ringles, ei ole mulle teada, kuid diversandid pääsesid siiski lõpuks kergelt. Asja arutanud ülikooli komsomolikomitee piirdus kas märkuse, tähelepanu juhtimise või millegi sellisega.

Ma ei kuulu nende nõukogudeaegsete inimeste hulka, kelle väitel nende tollased tööd ja tegemised peamiselt nõukogude korra õõnestamises seisnesidki. Aga ma meenutan kümneid esinemisi ja sadu kuulajaid, kellele räägiti nõukogude ametlikust propagandast erinevat juttu. Rääkisime tõtt — nii palju, kui oskasime. Ehk ei olegi seda nii vähe.

1967–1972

Siim Kallas

Astusin Tartu Riiklikku Ülikooli 1967. aastal. Üliõpilaste Rahvusvaheliste Suhete Ringist olin kuulnud juba enne ülikooli astumist, nii et üks esimesi ettevõtmisi 1967. aasta sügisel oli üles otsida, kus ja millal nimetatud ring tegutseb. See polnud kuigi keeruline, sest RSRi avalike koosolekute kohta olid kuulutused väljas ja üritused olid väga populaarsed. Kohe pakkusin ennast kaasa lööma ja minust saigi ringi liige. Nimetasime ennast RSRi senaatoriteks. Avalikel koosolekutel käis 1960. aastate lõpul pööraselt palju rahvast. Kui kümme minutit enne algust kohale ei tulnud, siis istekohta ei leidnud. Teemad olid atraktiivsed: Hiina, sotsialismi muundumine (Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia) jt.

Üks suur koosolek oli pühendatud USA presidendivalimistele 1968. aastal. Olid kõnelejad, kes etendasid kandidaate ning teised, kes esindasid kandidaate. Mina sattusin juba siis millegipärast parempoolsete radikaalide leeri ja pidasin leegitseva kõne Alabama kubermneri ja presidendikandidaat George C. Wallace toetuseks. Kasutasin kõnes ohtrasti kommunistlikule propagandale omast retoorikat, mis sobis Wallace puhul hästi. Koosolek lõppes atentaadiga — tulistati vist H.H. Humphrey'd.

RSRi kõnekoosolekute tegelik tagamõte oli rääkida nõukogude poliitikast üsna kriitilisel moel. Sellest ka nende koosolekute suur külastatavus. Aeg oli üsna vabameelne, ma ei mäleta, et oleks olnud suuri pahandusi.

Kui mina RSRga ühinesin, oli presidendiks Toomas Leito. Tema järel Rein Ruutsoo, siis Jaan Sootak. Väljapaistvamateks kõnelejateks

olid Olav Mikenberg, Jaak Allik, Eimar Rahumaa, juba nimetatud Ruutsoo ja Sootak, hiljem ka Tõnu Laak.

Meie juhendajaks oli Eero Loone, kes kitsamas ringis rääkis usumatult palju huvitavat ja õpetas poliitikat analüüsima (mitte ainult nõukogude poliitikat!). Ta seletas, kuidas toimib tegelikult demokraatia — asi, mille kohta hakkasime reaalseid kogemust saada alles 20 aastat hiljem.

Üks oluline külg meie tegevuses oli seotud ühinguga “Teadus”, millega liitusid aktiivsed RSRi liikmed. Ühing korraldas rahva poliitilist harimist ja saatis ettevõtetesse ja asutustesse lektoreid. Rahvusvaheline olukord oli mõistagi üks küsitumaid teemasid ning RSRi liikmed leidsid siin usinasti rakendamist. Oli väike lisasissetulek, ühe loengu eest teenis viis rubla (tavaline stipendium oli 35 rubla kuus), sai esinemiskogemuse, aga mis kõige tähtsam — tänu sellele pääses lihtsamalt infole ligi. Eksisteeris nimelt üks bülletään — nn. TASSi Atlas, mis oli mõeldud ametkondlikuks kasutamiseks. Selles avaldati materjale välismaa ajalehtedest, mis ei olnud just väga nõukogude-sõbralikud või käsitlesid teemasid, millest ametlik ajakirjandus vaikis. Ametlikult oli keelatud väljaandest loetut loengutes kasutada, aga ega sellest keegi eriti ei hoolinud. Loenguid käidi küll kontrollimas ja mõnikord pahandati veidi, aga suuremaid ebameeldivusi ei mäleta.

Suuremad info hankimise kanalid olid mõistagi välisraadiod: “Ameerika Hää”, “Saksa Laine” ja loomulikult BBC. Viimase kanali tase oli eriti hea. Kõik selleaegsed poliitikahuvilised mäletavad tõenäoliselt BBC kommentaatorit Anatoli Maksimovitš Goldberg'i, kelle esinemised venekeelses BBCs olid klass omaette.

Järsk pööre RSRi tegevuses leidis aset umbes 1970. aasta paiku, kui ülikooli jõudis kohale sotsialismi demokratiseerimiskatsete lüüasaamine ning õhkkond muutus umbseks. Paljud säravad kõnemehed lahkusid, avalikud koosolekud ei “tõmmanud” enam palju huvilisi. Nii käisimegi rohkem koos kitsamas ringis. Minu tegutsemine RSRs lõppes koos ülikooli lõpetamisega 1972.

1971–1972

Hardo Aasmäe (RSRi president 1971–72)

Astusin Tartu Riiklikku Ülikooli bioloogia-geograafiateaduskonna geograafia osakonda 1969. aastal. Aeg oli küllaltki vastuoluline — Tšehhoslovakkia 1968. aasta reformiliikumise mahasurumine NSV Liidu ja tema liitlaste poolt ning “eurokommunismi” teke tõid kaasa demokraatialootuste teatava tuhmumise. Hääbuma hakkas ka nn Hruštšovi sula. Teisalt mõjus “eurokommunismi” teke mõningatele ringkondadele ajaloolises mõttes lootustandvalt. Arvati, et selle mõju jõuab varem või hiljem ka NSV Liidu poliitikani. Samas oli Vietnami sõda oma kõrgfaasis. RSRi tegevus oli neist meeleoludest mõnevõrra vähem mõjutatud, sest tegu oli eelkõige suhteliselt väikese grupi (15–20 aktiivliiget) asjatundliku huviga maailmas toimuva vastu.

Teatud mõttes oli tegemist üliõpilaskonna elitaarse rühmaga, mis väljendus eelkõige kõrgemas informeerituses. Tolle ajastu suletud ühiskonnas oli see väga suur asi. Teavet hangiti väga erineval moel. RSRi peamiseks tegevusvormiks oli nn. Väikese Ringi koosolek, mille liikmete vahel olid erinevad teabeallikad ära jagatud. Viimaste alusel tehti ettekandeid jooksvatest sündmustest või mõnel üldisemal rahvusvahelisel teemal.

Kõigepealt jagati omavahel NSV Liidu keskajalehed-ajakirjad (*Pravda*, *Izvestija*, *Krasnaja Zvezda*, *MEiMo* jt). Nimetatud väljaannete lugemisel harjutati pidevalt oskust lugeda ridade vahelt, millest sai teha sageli üsna olulisi järeldusi. Näiteks kui kesklehtede “propagandakorruptis” (põllumajandusele pühendatud artiklite maht ruutsentimeetrites korrutada neis sisalduvate käksõnade arvuga) hüppas juba juuni algul ülesse, siis tuli NSV Liidus suure tõenäosusega ikaldus — sõltumata sellest, millistest hiiglaslikest nõukogude põllu-

majanduse edusammudest samades artiklites kirjutati. Sellest omakorda johtusid välispoliitilised järeldused. Tavaliselt sundisid sellele järgnenud hädalised viljaostud USAst ja Kanadast NSV Liitu “astuma uusi samme rahuarmastava välispoliitika kindlal kursil”.

Täna võib küsida, kuidas puutus siseriiklik viljaikaldus meie välispoliitikahuvisse? Paraku oli meie põhihuviks ikkagi NSV Liidu tulevikuarengud ning välispoliitiliste reageeringute kaudu oli võimalik mingilgi viisil hinnata N. Liidus eneses toimuvaid süvaprotsesse.

Teine oluline tegevus oli välisraadiote kuulamine. Peamisteks olid BBC, Ameerika Häääl ja Deutsche Welle, kust enamasti kuulati venekeelseid saateid (neid segati siinkandis vähem) või siis inglise ja saksa keelseid (mida ei segatud üldse). Vaheldust pakkus mõnikord ka Puna-Hiina raadio kuulamine (ülekandejaam Albaanias), sest viimane oli just NSV Liiduga tülili pööranud ja ei säästnud värve “reeturliku nõukogude revisjonismi” paljastamisel. Nõukogude propaganda ei jäänud omakorda võlgu “ülemaailmset kommunistlikku liikumist lõhestavatele Hiina hegemonistidele” säru tegemast. Palju lõbu pakkus ajakiri “*Korea*”, mis jõudis Põhja-Korea “suure juhi” Kim Ir Seni sotsialismi ehitamise vägitükkide kirjeldamisel äärmise tõruse. See stiil pole veel siiani kuhugi kadunud, kuigi riiki valitseb “vana Kimi” poeg.

Omaette allikaks olid välismaa kommunistlikud ja vasakpoolsed ajalehed, mida NSV Liidus legaalselt levitati. Viimastes oli pidevaks päevateemaks demokraatia ja vabaduse küsimused, millest NSV Liidus saadi teistmoodi aru kui “eurokommunistid” seda käsitlesid.

Peale selle oli RSRi Väikese Ringi liikmetel võimalus lugeda nn. sinist TASS-i atlast. Tegemist oli NSV Liidu põhilise pressiaгентuuri kinnise nädalaväljaandega, millele väga paljudel inimestel Eestis ligipääsu ei olnud. Tartu üliõpilaste puhul see piirduski sisuliselt RSRi liikmetega. Lisaks oli meil võimalus külastada mõningaid kinniseid ja poolkinniseid rahvusvahelistele suhetele pühendatud seminare. Viimaseid eelkõige tänu sellele, et enamik meist olid üleliidulise ühingu “Teadus” lektorid rahvusvaheliste suhete valdkonnas. Peale teadmiste andis see veel stipendia. Nimelt käisime loenguid pidamas töökollektiivides. Töötajate poliitiline harimine oli aga kohustuslik. Iga loengu eest maksti 4 rubla 62 kopikat. Kui mõelda, et

“öllekas”, hilisemas “Humalas”, praeguses Hotell “London” keldris (kus oli linna kõige parem karbonaad) maksis kaks õlut ja karbonaad 1970. aastal 99 kopikat, siis see raha ei olnudki nii väike. Seetõttu ei pidanud RSRi liikmed stipilisaks lihakombinaadis seakeresid vedama, raudteejaamas vaguneid tühjendama või õlletehases öösiti öllekaste laadima. Tuli võtta lihtsalt oma teadmised ja minna loenguid lugema. Suvel tähendas see enamasti üsna rõõmsameelset äraolemist, sest EÜE rühmades olime küllaltki oodatud. Rühmakomissarid pidid üliõpilasi “poliitiliselt harima”, kolhoosid-sovhoosid maksid loengute eest ja lektori saabumine suveõhtuseks jutluseks oli vähemalt piisavaks motiiviks kitarrid kätte võtta ja samas ka ölle järele minna.

Mõistagi jäävad kolmekümneaasta tagustest sündmustest meelde eelkõige eredad ja sageli kentsakad üksikasjad. Nii võtsime ükskord (ilmselt 1972. aastal) osa NSV Liidu Loodepiirkonna Ühingu “Teadus” lektorite seminarist. Üritus toimus tolleagues Leningradis, kuhu oli kokku tulnud mitusada inimest. Kahepäevase seminari teise päeva hommikul teatas koosoleku presiidium nagu halvas anekdoodis, et neil on kohalolijatele üks halb ja üks hea uudis. Hea uudis seisnes selles, et NSV Liit on jälle mõned kosmonaudid maailmaruumi läkitanud. Halb uudis seisnes aga selles, et kaks seminarist osavõtjat on öösel ära surnud, mistõttu paluti neid mälestada minutise leinaseisakuga. Olukorra mõistmiseks on oluline teada, et ainult Eestis olid rahvusvaheliste suhete lektorid väga noored, mujal NSV Liidus (Läti, Leedu kaasa arvatud) oli see ideoloogiliselt vankumatute sõja-, revolutsiooni- ja tööveteranide pärusmaa. Kõrge keskmise ea tõttu oli seminari loomulik kadu üsna mõistetav.

Üksord jäin ma loengul kimbatusse. Mind saadeti Teeninduskombinaati kõnelema. Viimasel hetkel selgus, et kuulajateks on hauakaevajad, kelle kvalifikatsiooni tõsteti kord aastas. Karta oli üsna tuima publikut, mis omakorda võis kaasa tuua loengule halva hinnangu (iga loengut hinnati eraldi), kuid midagi polnud teha. Juba viiendal minutil rääkisin laipade veo süsteemist USA armees ja selle eriprobleemidest Vietnami sõjas. Publik elavnes ja kuulas üsna huvitatult lõpuni. Lektoriamet andis hea kogemuse toime tulla kiuslike küsijatega, mis on kunagisi RSRi liikmeid palju aidanud nende hilisemas poliitilises tegevuses.

Mõned korrad aastas korraldasime Suure Ringi koosolekuid, mis olid pühendatud mõnele suuremale rahvusvahelisele probleemile. Selleks valmistati mitu ettekannet. Metoodiliselt aitas neid ette valmistada RSRi juhendaja, kelleks 1970. aastate algul oli Eero Loone. Meeles on koosolekud Pakistani, Hiina suure kultuurirevolutsiooni jt teemadel. Kõigil neil koosolekutel oli alaliseks kuulajaks legendaarne Villem Ernits — tuntud karsklane, erudiit ja Tartu rahuläbirääkimistes osalenu. Ta võttis alati sõna ja üllatas iga kord millegagi. Kunagi pidas Raul Mälk ettekannet Lähis-Idast ja pillas lause antisemitismist Egiptuses, mille peale teatas Ernits, et antisemitism pole Araabia maades võimalik, sest “nad on juutidega ühed semiidid kõik”.

Üheks Suure Ringi koosolekuks oli tavaliselt ka RSRi uue presidendi valimine, mis tavaliselt toimus üliõpilasklubis koos tantsupeoga. Teisel kursusel, 1971. aastal valiti mind asepresidendiks. Presidendiks oli Tõnu Laak. See oli mulle heaks kogemuseks. Tõnu oli paar aastat vanem ning tundis süsteemi küllalt hästi. Aasta hiljem hakati mind presidendiks valima. Stsenaarium nägi ette (see tuli muide eelnevalt kooskõlastada partei ja komsomoliga), et president tapetakse ja seejärel valitakse asepresident presidendiks. Paul Varul pidi saama asepresidendiks. Algul sujus kõik plaani järgi — Laak lasti teatraalselt maha nagu J.F. Kennedy, tekkis segadus, algasid uued valimised Äkki hakkas pimedas saalis keegi tundmatu prillidega tedretähniline noormees levitama rahva hulgas maoistlikke lendlehti. Pärast ürituse lõppu nõuti meilt selgitust kavast kõrvalekaldumise pärast. Asjaolude uurimisel selgus, et “rahurikkujaks” oli ajaloo kaugõppe üliõpilane Edgar Savisaar.

1971. aasta kevadel korraldas Tõnu Laak RSRi liikmete külaskäigu Moskvasse. Peale Tõnu ja allakirjutanu olid minu mäletamist mööda meie rühmas veel Tiit Tambi, Heido Ritsbek ja Marje Toots. Külastasime mitmeid uurimisinstituute ja kohtusime asjatundlike inimestega. Kohapeal aitas meid väga palju Lembit Ebre, kes oli Moskvas aspirant. Seal tekkis mõte kohtuda N.S. Hruštšoviga. Ilmselt rääkisime sellest liiga paljudele. Teadjudamad inimesed soovitasid meil seda tol hetkel mitte teha ja oodata paremaid aegu. Sama aasta sügisel võtsid kuus püstolite ja kolm karabiinidega relvastatud raudtee-

valvurit mind Brjanski kaubajaamas vahi alla, kuna sõitsin ebaseaduslikult kaubarongidega (oli vaja kuidagi Samarkandist Tarusse jõuda, kuid raha mul ei olnud). Pärast mõnetunnist harjumuslikku kinnistumist lasti mind jälle lahti ja ma läksin raudteelaste töölissööklasses. Oli varahommik. Äkki astus sisse purupurjus mees ja hõikas: "*Ljudi, vstante! Nikita Sergejevitš umer*" Nii jäigi see kohtumine igavesti ära.

RSRi ajaloo on palju põnevat, mis väärib jäädvustamist. Pealegi on ju ringis tegutsenud arvukalt huvitavaid isiksusi nagu näiteks lahutamatu juurakate kolmik — Tõnu Kõrda, Arvo Junti, Vladimir Iljaševitš, kelle läheduses oli hiljem näha Ain Seppikut. Või legendaarsed ajaloolased Peeter Sookruus, Olev Raidla (Ätt) ja Rein Toomla.

1972–1975

Tõnu Kõrda

Olin RSRi president alates 1974. aasta kevadest kuni 1975. aasta sügiseni. Mind nimetas ametisse eelmine president Rein Toomla ning mina andsin selle ameti üle Viktor Kaasikule.

Ülikoolis olid tollal üsna keerulised ajad. 1972. aasta sügisel tuli ülevalt poolt korraldus, et üliõpilaspäevade programmist jäetakse ära traditsiooniline tõrvikutega rongkäik. Põhjenduseks väideti, et eelmise aasta rongkäigus ei osanud tudengid korralikult käituda ning neid ei saa tänavatele lubada.

Järgmise, s.o 1973. aasta suve lõpus vallandus suur jama EÜE Saarte regioonis, kus kohalik parteitegelane esitas kaebuse 4–5 rühma isetegevuskavade peale, kuna noorsugu olevat paljastanud rahvusvahelist imperialismi valesti. Asja arutati kuni komsomoli keskkomiteeni välja ning tõsise löögi alla sattusid nende rühmade komandörid-komissarid. Enamik neist olid juhtumisi juuratudengid ning neid ähvardas ülikoolist väljaheitmine ja Nõukogude armeesse kutsumine. Meie õnneks suutis õigusteaduskonna dekanaat oma üliõpilasi nii palju kaitsta, et sõjaväkke ei läinud keegi; paaril mehel tuli siiski üks aasta loenguid külastada "vabakuulajana", kuni nad uuesti immatrikuleeriti.

Sellises olukorras ei tasunud 1973. aasta sügisel mõeldagi, et ehk lubatakse üliõpilaspäevade raames rongkäiku korraldada.

1974. aastaks oli kujunenud üsna nukker olukord — maleva-ist-tegevus oli pärsitud ning sügisesed üliõpilaspäevad ilma tänavarongkäiguta. Sellest olukorrast leidis väljapääsu RSR tänu (välis)poliitilisele taiplikkusele.

Aasta tagasi, 11. septembril 1973 oli Tšiilis toimunud sõjaväeline riigipööre ning kukutatud Salvador Allende vasakpoolne valitsus. Sellest tekkis idee korraldada aastapäeva puhul protestimiiting A. Pinocheti hunta vastu. Eeldasime, et sellise ürituse korraldamiseks antakse luba. Antigi. Miitingu läbiviimise paigaks sai ülikooli peahoone esine, kuhu toodi kohale veoauto. Selle kast oli tribüüniks, millel esinesid kõnelejad, nende hulgas rektor Arnold Koop.

Rahvast oli loodetust enam, RSRi liikmed olid valmistanud hulgaliselt asjakohaseid loosungeid ja plakateid, hääled karjuti Pinocheti diktatuuri vastu kähedaks — toimus tõeline meelevallus. Mitme kõneleja kuuerevääril oli Che Guevara kujutisega märk, millest nüüdseks on saanud antiglobalistide üks sümbolaid.

Sellega olid tudengid taas tänavale tulnud-toodud ning üliõpilasmeelevalluste traditsioonil ei lastud Brežnevi-aegsesse rohtu kasvada. See oli päris suur asi.

1973–1974

Rein Toomla

Olin RSRi president 1973/74. õppeaastal. See oli toona harv tiitel. Ülikoolis seda ei kasutatud, riigi tasandil ammugi mitte. Teaduste Akadeemia oli minu mäletamist mööda ainuke, mille eesotsas oli president. RSRil siis samuti. Mäletan vähemasti kahte jutuaajamist ülikooli juhtkonda kuuluva persooniga, kelle arvates termin 'president' ei olnud kohane ja mis oleks pidanud asendama mõne teise nimega, näiteks 'esimees'. Samas aga kanda tiitlit "president" oli ääretult uhke ja ma ei väsinud seda kunagi rõhutamast, kus aga see vähegi võimalik oli.

Ma ei suuda kuidagi meenutada, kuidas ma sain RSRi presidendiks. Päris kindlasti ei toimunud valimisi. Ma ei mäleta, et president üldse oleks kunagi valitud. Kui ehk siis ainult Hardo Aasmäe, kelle valimisteks korraldati uhke *show*, kuhu müüdi umbes 1200 piletit (rahvas tuli arvatavasti pärast järgneva kultusbändi Keldriline Heli peale), aga see oli korraldatud väljapoole. Minu ametisessaamise suhtes vist toimusid mõned kõnelused eelmise presidendi Raul Mälgu ja üleeelmise Hardo Aasmäega, aga ühel hetkel ma seda olin ja keegi ei vaidlustanudki. Samuti andsin ma oma ameti üle Tõnu Kõrdale ilma valimisteta, nii et RSR oli sel ajal muutunud sarnaseks Veneetsia Vabariigi või vabamüürlaste looži või isegi ümbritseva tegelikkusega.

RSR kujutas endast toona üsna lõdvalt seotud persoone, kelle hulgas eristati Senatit ja ülejäänuid. Senat oli loomulikult auväärsem ja sinna kuulusid need tudengid, kes olid RSR koosolekutel käinud vähemalt aasta. Ma ei mäleta, kas Senatisse mittekuuluvaid inimesi üldse kuidagi moodi nimetati, kindlasti ei kasutatud nende kohta sõna "rebane". Tegelikult elus Senatil ja mitte-Senatil mingit vahet ei tehtud.

RSR esmane koostöö vorm oli Väike Ring. Erinevatel aastatel ja erinevate presidentide juhtimisel oli see nüanssides erinev, kuid minu mäletamist mööda oli ühiseid jooni järgnevas. Koguneti kord nädalas, kus siis arutati välispoliitiliste päevaprobleemide üle. Need probleemid olid siis kas välisraadiote ülevaated, kus refereeriti, mida näiteks Ameerika Hää! või BBC või veel midagi oli oluliseks arvanud või siis esines keegi liikmetest mõne üksiksündmuse ülevaatega. Mõnikord oli Väikeses Ringis ka külalisesineja — siis juba loomulikult konkreetsel teemal. Neid koosviibimisi ei reklaamitud, kuid neist ei tehtud ka mingit saladust.

RSRil ei olnud minu mäletamist mööda kindlalt fikseeritud liikmeskonda. Väikese Ringi koosolekutel käimist tõlgendatigi kui liikmesolekut, kuid seal käimisest loobumist ei seletatud mingil juhul RSRst lahkumisena. Kuna tudengite huvi välispoliitilise elu vastu pole kunagi olnud üliaktiivne, siis ainult osalemist neil koosolekutel silmas pidades võis RSR liikmeskonnaks lugeda umbes paarikümmend inimest. Erinevatel aastatel tundus tudengite kontingent olevat ka erinev. Kui mina 1969. aastal RSRi koosolekutest hakkasin osa võtma, siis näis seal olevat märkimisväärselt palju ajalootuden-geid. Paar aastat hiljem oli pilt vist kõige kirevam: ajaloolased, geograafid, juristid, arstid, matemaatikud, majandusteadlased jne, kuid minu presidentuuri ajaks oli saabunud juuratudengite domineerimise periood.

Ettekannete ettevalmistamiseks saadav info oli erinev. Kui tehti ülevaade välisraadiotest, siis oli asi mõnevõrra lihtsam. Tol ajal — ja ka 10–15 aastat hiljem, oli tegemist kolme-nelja tõsisemalt võetava välisraadioga. Eestikeelsetest oli kõige arvestatavam Ameerika Hää!, Vabadusraadio kostis halvasti ja Vatikani Raadio ning üliharva kinnipüütav religioosne raadiojaam Monte Carlost veelgi halvemini. Tartust mõned kilomeetrid eemal Haagel asusid segajad, kuid segamistel paistis olevat väike vahe. Ameerika Hää! kajastas toona ja ka praegugi USA valitsuse ametlikke seisukohti — seda segati vähem. Vabadusraadiot (alates 1980. aastatest asus eestikeelne toimetus Vaba Euroopa all) rahastati USA Kongressi poolt ja tänu sellele oli ta ka tunduvalt radikaalsem. See väljendus ka segamises — ei mäletagi, et teda Tartus sai kuulatud, küll aga oli levi päris korralik lõuna pool

Elvat. Seevastu segati tunduvalt vähem venekeelseid raadiojaamasid. Ülipopulaarne RSRi liikmete seas oli BBC, vähem *Deutsche Welle*. Üldse edastas venekeelseid saateid umbes kümmekond meil kuulata-vat raadiojaama. Televisioonidest juhtis edetabelit muidugi Soome ning Tallinnast ja sealtkandist pärit tudengid tavaliselt rääkisid ka sellest, mida nad nädalavahetusel olid näinud. Soome Televisioon oli kõrgelt hinnatud ka tänu teadmisele, et see rahvas oli oma ettevalmistuse saanud BBCs.

Trükiajakirjandusega oli lugu veelgi keerulisem. Aeg-ajalt juhtus kellegi näppu *The Times* või midagi sellesarnast, kuid seda tuli lugeda pigem imede valdkonda kuuluvaks. Kättesaadavad olid Läänemaa-ilma kommunistlike parteide väljaanded, millest vähemasti *l'Unita* ja *l'Humanite* olid lahterdavad suurlehtede hulka. Aga paljudest seda itaalia või prantsuse keelt ikka osati! Tavalisemad allikad olid ikkagi venekeelsed, mis jagunesid selgelt kaheks — avalikud ja ametialaseks kasutamiseks mõeldud. Avalikest väljaannetest (neist ikka, mis välispoliitikale pühendatud) olid tähtsamad kaks nädalalehte — *Za Rubežom* ja *Novoje Vremja*. Esimene oli suuremalt jaolt välisaja-kirjanduse tõlkekogumik. Siiski domineerisid neis tõlgetes sotsialist-like riikide kesklehtedest võetud artiklid. Aga pildi kujunemisele aitasid ka need kaasa. *Novoje Vremja* pretendeeris enam analüütilisusele, kuid nõukogude arusaamade valgusel. See väljaanne ilmus peale vene keele veel umbes kuues-seitsmes keeles ja ta kujutas endast välis-maale suupäraseks tehtud nõukogude propaganda näidet.

Mitte-avalikuks allikaks oli nn TASSi atlas. Neid oli kahte sorti: 1970. aastatel oli tavalisem kord nädalas ilmunud umbes 60-70 lehe-küljeline üllitis. Selles olid kirjas kas TASSi korrespondentide pike-mad kirjutised või siis tõlked muudest väljaannetest. See brošüür kuulus poolsalajase allika alla — tal oli ka kaane peal kirjas märkus “ametialaseks kasutamiseks”, kuid vähemasti ülikooli raamatukogus tema kättesaamiseks erilisi takistusi ei tehtud. RSRi liikmetele oli ta lubatud ja see, kes seda lugeda tahtis, liigitas ennast kõhklematult RSRi liikmeks. Olen kuulnud, et niimoodi lugesid seda väljaannet RSRst vägagi kaugel seisnud inimesed. Teine trüki oli nn iga-päevane TASSi atlas, mis ilmus (vist) viis korda nädalas ja samas mahus. Võib olla on see ka hilisem, kuna minu kätte sattusid need

alles 1980. aastate lõpus. Atlasele — sellele varasemale, ei tohtinud viidata, mäletan sellest tulenenud probleemseid situatsioone.

Päris oluliseks infoallikaks olid kõikvõimalikud seminarid ja koolitused. Enamus RSRi liikmetest olid ka ühingu "Teadus" nimekirjas ja selle organisatsiooni korraldusel toimusid Tallinnas sagedasti väga erinevad seminarid. Tavaliselt kolm-neli korda semestris kutsuti Tallinna esinema mõned Moskva teadusinstituutide liikmed ja muu rahva hulgas saadeti kutsed ka meile. Sel ajal — ja vist ka praegu — oli Moskvast umbes kümnekond rahvusvaheliste suhetega tegelevat teaduskeskust ning nende teadurid tulid Tallinna päris hea meelega. Meiesuguste tudengite jaoks olid taolised sõidud värskendavad mitmel põhjusel.

Kuid RSR oli ka rääkiv seltskond. Kõigepealt räägiti muidugi Väikestes Ringides, aga praegu ma pean rääkimise all silmas ennekõike teistele kõnelemist.

Kohvikus rääkimine tuli kõigepealt. Vanemate olijate mälestustest tean, et 1960. aastate algupoole räägiti kohvikus päris sageli. Proovisime seda 1973. aastal taas elustada, mõttega viia välispoliitiline diskussioon veidi laiemale pinnale, kui ta seda oli Väikeses Ringis. Idee peituski just nimelt vaidluses mõne olulise probleemi üle. Tuleb aga tunnistada, et me ei osutunud kuigi edukaks, hoolimata juhendaja Toomas Alatalu aktiivsest kaasalöömisest. Mäletan vast ainult paari korda, kuid õige varsti jäi asi katki — kukkus nii välja, et kohvikuvaidlustele tuli enam-vähem sama seltskond, kes Väikeses Ringis osales. Arvatavasti polnud korraliku debati alustamiseks lihtsalt õige aeg — mitte ainult rahvusvaheliste suhete teemadel.

Järgmine rääkimistasand oli Suur Ring, mis oli mõeldud ettekandekoosolekutena, aga mõnel päevakajaliselt olulisel teemal. Neid ei toimunud kuigi tihti ja see polnudki ette nähtud — paar korda semestris tundus toona meile küllaldane olevat. Siinkohal luges õige ajastus — mäletan 1973. aasta septembris toimunud Suurt Ringi, mis oli pühendatud riigipöördele Tšiilis. Sellest oli möödunud paar-kolm päeva ja auditoorium oli puupüsti rahvast täis. Sellest innustunult korraldasime mõne aja möödudes Suure Ringi Lähis-Ida sõjast, kuid sõda ise oli selleks ajaks juba läbi ja auditoorium oli kõigest pooltäis.

1974. aasta aprillis toimus RSRi toonases ajaloos tähtsündmus — korraldasime esimese konverentsi. Üliõpilaskonverentsid toonases ülikoolis olid vägagi tavalised asjad. Tegutses selline institutsioon nagu Üliõpilaste Teaduslik Ühing (ÜTÜ) oma erinevate ringide (ajalooring, orientalistikaring — kui mulle lähemaid meenutada) näol ning vist pea kõik need ringid korraldasid ka oma aastakonverentse. Seega ei kujutanud RSR oma konverentsi korraldamisega midagi ainuomast. Meie endi jaoks oli ta aga haruldane ettevõtmine küll. Loomulikult tahtsime me parimat ja ajasime lati kaunis kõrgele. Vitsad olid aga valusad tulema. Toonase NSV Liidu kõige uhkem välispoliitiline õppeasutus oli Moskvast asuv Rahvusvaheliste Suhete Instituut, mida ühelt poolt ümbritses teatud salapära, kuid teiselt poolt ei kahelnud keegi nende kõrges teaduslikus potentsiaalis. Sellepärast tahtsime meiegi enda konverentsile saada esinejaid ka sellest ülikoolist. Mõte oli hea ja ega MGIMO — niimoodi kõlas selle õppeasutuse venekeelne lühend, meid ära ei põlanud, kuid me kujutanud ette, et ühte konverentsi valmistatakse ette pisut kauem kui kuu-poolteist. Nii me saimegi paar päeva enne konverentsi algust kahetseva äraütlemisteate. Siiski oli selle ülikooli delegatsioon meie külaliseks ühel järgmisel konverentsil, kuid see on rohkem Viktor Kaasiku lugu. Mälu värskendamiseks lappasin tolleaegseid ülikooli ajalehti ja avastas, et me olime kutsunud esinejaid ka Kiievi Majandussuhete Instituudist, kuid mida ei mäleta, seda ei mäleta. Ilmselt juhtus nendega samamoodi, nagu Moskva meestega.

Niisiis, konverents peeti ainult oma jõududega. Meid oli kaheksa ja olgu järgnevalt nimed ja teemad ära toodud — sellises järjekorras, nagu nad olid kirjas ülikooli ajalehes (29.03.1974):

1. Tõnu Kõrda (Õigusteaduskond) — Lähis-Ida konflikti poliitilisest reguleerimisest;
2. Vladimir Iljaševitš (Õigusteaduskond) — Naftakriis ja poliitika;
3. Arvo Junti (Õigusteaduskond) — Aasta rahu Kagu-Aasias;
4. Andres Pino (Õigusteaduskond) — Poliitiline olukord Hiinas pärast Hiina KP X kongressi;
5. Jaak Vitsur (Majandusteaduskond) — Lääne-Euroopa majandusintegratsioonist;

6. Senta Tækker (Filoloogiateaduskond) — Protestantism ja kato-liiklus: Põhja-Iirimaa poliitilised probleemid;
7. Raul Mälk (Majandusteaduskond) — Revolutsiooniline protsess Tšiilis 1970–1973;
8. Rein Toomla (Ajalooteaduskond) — Armeede osa Ladina-Ameer-ika riikide ühiskondlik-poliitilises elus.

Järgmine lehenumber (lehepealdises küll trükiveana 5. märts) oli eriti uhke. Ei mäleta enam, kuidas täpselt, kuid mingil moel õnnestus meil pehmeks rääkida lehe toimetaja Hillar Palamets ning poole külje ulatuses ilmusid kuue ettekande teesid.

Konverents oli planeeritud kahepäevaseks — 5. ja 6. aprill. Kui oleksid ikkagi osalenud inimesed Moskvast ja Kiievist, poleks teisiti saanudki, nüüd jäi kahe päeva jaoks veidi hõredaks.

Alustasime aulas — sinna mahub oma pooltuhat inimest ning külm dušš oli kohe käepärast võtta. Kuulajaid ei olnud kindlasti üle 70 ja aulasuuruse ruumi kohta poleks saanud isegi ütelda, et ta oli pooltühi. Õnneks polnud raadio ja televisioon sel ajal nii käepärast — tänastes tingimustes oleksime kindlasti ka need kohale tellinud ja siis piinlikkusest läbi pöranda vajunud. Samas oleks iga peahoone audi-toorium sellest 70 inimesest praktiliselt täis olnud. Kuid olematuks ei saa ka sellist kuulajaskonda pidada. Kindlasti oleksime saanud seda vähemasti kümnekordistada — arvatavasti enamgi veel —, kui meie konverents oleks välja kuulutatud näiteks teemal “NLKP rahu-programm lendas vastu taevast” või midagi veelgi iroonilisemat.

Teiseks päevaks sõitsime ainult RSRi liikmete ja nendele väga lähedal seisvate isikutega Käärikule, kus konverents jätkus tunduvalt vabamas vormis.

Ei ole kerge RSRi paika panna toonases ülikoolis, eriti tänase päeva pilgu läbi. Ühelt poolt kindlasti nautisime teatavat populaarsust — väliskommentaator oli tolleaegses ühiskonnas tehtud mees ja eks siis meidki vaadeldi kui tulevasi raadio- ja teletähti. Kuid oli ka teine pool. Kõikvõimalikes avalikes esinemistes meie suhtumist Nõu-kogude Liidu välispoliitikasse võis ainult ülihea tahtmise korral nime-tada kriitiliseks ning seegi oli peidetud oskusliku fraseoloogia taha, et jumala pärast keegi ei saaks turja kinni karata. Seda viimast juhtus

sagedamini, kui oleksime soovinud. Ettevaatlikkus tegi meist kaunis varakult alahoidliku mõtteviisi esindajad, ehkki oleksime tahtnud oma sisimas olla radikaalid. Selles tähenduses olime kindlasti kadunud põlvkond — me püüdsime ratsionaalselt lahti seletada seda, mis oleks tulnud pikema jututa kuradile saata. Me ei saanud vist kunagi valjult rääkida oma ideaalidest ja niimoodi tekkis oht, et nad kaovad hoopiski. Õieti me ei saanudki olla noored — me kibestusime liialt kiiresti ja mul on tunne, et sellest tulenenud küünilisus on saat-nud paljusid meie hulgast tänase päevani.

Dixi et animam levavi.

1979–1980

Rein Lang (asepresident 1979–1980)

Tartu Ülikooli õigusteaduskonda astusin ma 1975. aastal. Rebasena oli mul ees mitmeid koolivendi teiselt kursuselt. Olin nendega läbi käinud ka abiturientina ja seepärast olin ma ülikooli asjadega päris hästi kursis. Hilissügisel korraldas RSR Sangaste lossis joomingu, mida millegipärast seminariks nimetati. RSRi president oli siis Viktor Kaasik ja tema kutsus mind sinna diskot tegema. Oli igavesti vahva üritus. Nii ma selle organisatsiooniga liitusingi.

RSRis liikus põnevast rahvast. Põhirõhk oli mitte teaduslikul uurimistööl vaid ikka seltsielul. Oli ka traditsioon, et kord aastas korraldas RSR ülikooli klubis õhtu, mille selgrooks oli *show*. 1978. aastal otsustasime korraldada pompöösse *show*. Latt oli seatud päris kõrgele, sest alles oli oma lahkumisetenduse andnud legendaarne trupp “Kuup ja Kera”. Alla ei tahtnud jääda. Nii me otsustasimegi kasutada lisaks kõnele ka kõikvõimalikku lavatehnikat.

Meie kontseptsioon oli teleprogrammi pila. Selles pidid olema uudised, tummfilm, seebikas, intervjuu, muusika ja sport. Tummfilmis pidid olema kõik kohustuslikud elemendid: nali tordiga, nali redeliga ja nali uksega. Mängisid Ott Sandak ja legendaarne Zassa (Andres Ader). Peaproovis selgus, et tort, mis Zassale näkku pidi löödama, oli kuidagi kuivavõitu. Keegi läks „Kasekese“ poodi vahukoore järele. Nagu nõukogude võimu viljastavates tingimustes ikka ette tuli, ei olnud poes vahukoort. Oli majoneesi, mis saigi tordile peale kallatud. Kust meie pidime teadma, et majonees, silma sattudes, teeb ajutiselt nägemisvõimetuks.

Pürotehnika eest hoolitses Tiit Aunaste. Tema võttis enda ülesannet väga tõsiselt ja pani paugumaterjali lavale kaks korda rohkem kui

pidanuks. See oli mingi pulber, mis vedelikuga reageerides hakkas paukuma ja sähvima. Reageeris see värk aga ka selle materjaliga, mis oli tordi sees.

Nagu RSRi *show*'de puhul ikka, oli saal puupüsti rahvast täis. Mina mängisin telediktorit. Kõik algas suurepäraselt. Seebikas, kus lavale sõideti ka mootorrattaga, pidi lõppema pauguga. Pauk oli võimas, aga see sodi, mis plahvatas, lendas lavale laiali. Järgmine number oligi tummfilm. See oli sünnipäevapidu, kus näitlejad võtsid kiirluubis viina, läksid tülli ja üks suruti nägupidi tordi sisse. Nüüd pidi ta võtma laualt tordi ja lööma selle kolleegile näkku. Kuna vend aga majoneesist pime oli, saatis ta tordi tee vales suunas. Zassa pidi tegema laval kaskadöörliku hüppe, haarama õhust tordi ja suruma selle endale hüppelt näkku. Nüüd oli ka tema pime.

Mehed üritasid kulissides majoneesist vabaneda lavakardinate ja vee abil. Veeks oli “Värska”, mis purskus pudelist lavale, segunes seal tordijäänustega ja reageeris paugumaterjaliga. Kõik laval plätsus ja sähvis. Rahvas oli naerust kõveras. Viimane number oli spordi-reportaaz. Kolleeg Valev Plato pidi lavalt lööma palli rahva hulka ja mina pidin ütleva: „*Takoi futbol nam ne nužen*“. Pall oli laval paigas, Valev jooksis, komistas tordi sisse, prantsatas plahvatava sodi otsa kõhuli ja libises ninaga vastu palli. Mina pidin naerust peaaegu ära lämbuma.

Ülikooli klubi juhataja, kes majoneesi ja moosiga määritud lavakardinate vahelt kogu seda tsirkust vaatas, hakkas lõpuks nutma. Pidu oli läbi saanud.

Olgu see siis üks mälestuskild RSRst. Muidugi, eks oli ka intellektuaalset tegevust, aga see pole lihtsalt nii selgelt mees.

1987–1988

Kalev Vilgats

1987. aastal toimus *show* — avalik kohtuprotsess, milles mängisid kaasa Jüri Luik, Indrek Kannik, Indrek Tarand, Toomas Anepaio, Raul Eamets ja Kalev Vilgats (kui nüüd kõiki õigesti mäletasin). Jutt oli Hiina reformikursist 1978. aasta jumal-teab-mis pleenumi valgusel, kuid rohkem pilati tollast ENSV juhtkonda, isegi nimed olid orientalist Linnart Mälli abiga väänatud hiinapäraseks. Kuna tegemist oli nii ajakajalise etendusega, siis tänasele lugejaskonnale ei pruugi see meenutus eriti huvitav olla. Seetõttu räägin pigem mõne sõnaga RSRi ja Turu Ülikooli vahelisest kontaktist.

Kui raudne eesriie hakkas kerkima, jõudis ELKNÜ TRÜ Komiteesse 1988. aasta sügisel kiri Turu Ülikooli Üliõpilasliidult. Selles uuris liidu sekretär Jarmo Linden, kas oleks võimalik saada kontakti TRÜ Rahvusvaheliste Suhete Ringiga. Olin sel ajal mitte ainult RSRi president, vaid ka ülikooli komsomolikomitee sekretäri asetäitja, mistõttu kiri jõudis ruttu RSRi rahva kätte. Esimene emotsioon oli vist kerge segadus, sest keegi ei osanud arvata, et RSRist teataks midagi välismaal. Küllap sai hiljem ka Turu Ülikooli rahvusvaheliste suhete huvilistelt seda küsitud, aga mida nad vastasid, on meelest läinud. Üsna tõenäoline võis olla RSRist teada saamine mõne juhuslikult Turu ülikooli jõudnud TRÜ lehe vahendusel, kus tollal ilmusid küllaltki tihti kirjutised rahvusvahelise üliõpilasliikumise teemadel.

Mõistagi oli ühine otsus soomlaste sõbrakäsi vastu võtta. Nõusolek läks teele ja arvestades rahvusvahelise posti liikumist sel ajal, saime vastuse ruttu kätte. Turu Ülikooli rahvusvaheliste suhete ringi president Maija Setälä kirjutas minu mäletamist mööda sellest, et nad

on huvitatud koostööst ning soovivad võimalikult ruttu Eestit külastada.

RSR leidis, et mis seal siis ikka — tulgu, võtame vastu. Arvan, et pidasime silmas mõneliikmelist delegatsiooni, kuid soomlaste vastusest selgus, et küllakippujaid oli paarkümmend. See võttis päris tõsiseks, sest noil aegadel oli aktiivseid ja pidevalt koos käivaid RSRlasi paarikümne jagu. Igale oma soomlane — seda ei osanud kuidagi arvata.

Mõistagi tekkisid kohe probleemid, kuhu nad ööbima panna, mida süüa anda, kuhu nendega minna, sest sel ajal oli Tartu lennuväebaasi tõttu suletud linn, kuigi üksikutele võõramaalaste külaskäikudele vaadati läbi sõrmede.

Jooksvate küsimuste lahendamine Soomega käis telefonitsi, sest otsevalimise võimalus oli juba olemas, kuigi numbreid tuli sageli kedrata kümneid kordi, enne kui ühenduse sai.

Igal juhul said takistused ületatud ja ühel kenal päeval olime soomlastel bussiga Tallinnas vastas. Usun, et võõristushetke ei olnud, sest ettevalmistused (üks pool bussis ja teine laeval) et jutt kohe libedalt jooksmas hakkaks, olid tehtud.

RSRi õnn oli, et tegutsesime niiõelda komsomoli haldusalas. Kuigi RSRi ettekandekoosolekutel jõuti väga korrakriitiliste aruteludeni, aitas ELKNÜ TRÜ Komitee omalt poolt kaasa, et silla rajamine Soome väga kalliks ei läinud. Külalised Turust majutati ülikooli külalispinnale, mis oli oluliselt parem ühikatingimustest.

Mõistagi käisime ekskursioonil mööda ülikooli, Tartut, ähmaselt meenub saunaõhtu kuskil Tartu külje all, kust külalised järgmisel hommikul Tallinna tagasi sõidutasime.

Soomlaste külakost vastas täiesti ajastule: hambapasta, seep, hambaharjad, Jenkki närimiskumm, Fazeri šokolaad, vein ja viski ning paras ports raamatuid. Kuigi kasutatud politoloogialane kirjandus, aga siiski midagi meile selle ajani vaid kuulnud ning kättesaadamatut. Paraku polnud RSRil tol ajal oma toanurka mõne riiuli ja kapiga ning seetõttu jäi see kirjavara liikmete kätte laiali.

Vinge oli soomlaste ametliku vastuvõtu galaõhtu Tartu esindusrestoranis Püssirohukelder. Soomlaste auks mängiti mitu korda Saaremaa valssi ning kui ülikooli pearaamatupidajale läksin õhtu arvet ära

viima, siis selgus, et pea poolesajaline seltskond oli hävitanud kümnete kaupa grillkanu (kõige kallim, mis menüüs oli), söönud loendamatul arvul külmalauakomplekte, kulistanud pangede viisi kallist mandariinimahla ja kastide viisi mineraalvett. Teisti ei saanud, sest Gorbatsõvi keeluseaduse tuules ei olnud alkoholitellimuste näitamine arves lubatud ...

Soomlaste küllakutse ei lasknud kaua oodata ja üks enamikule meist oli see Soome-sõit esimene kapitalistlikku riiki pääsemine üldse. Tookord tekkis probleem punaste välispasside saamisega. Tuli seada sammud välisministeeriumisse, mis paiknes siis Toompea lossi vasakus tiivas. Õnneks oli ministri asetäitja endine TRÜ õppejõud ja isiklik tuttav Toivo Kuldsepp, kes murest kuuldes, selle kohe lahendas.

Vastukülaskäik Soome läks igal juhul täie ette. Ilmselt oli neidki, kes suutsid kohe luua isiklikke kontakte ja neid süvendada. Mul on kahju, et pärast esialgset aktiivset suhtlemist jäi Tartu-Turu silla arendamine soiku. Usun siiani, et Soome poolel oli Turu Ülikool üks esimesi, mis sõandas perestroikasulas luua sidemeid Tartu ülikooliga ja seda just üliõpilasorganisatsioonide tasandil. RSR võiks tihedama läbikäimise Turu mõttekaaslastega taastada.

Kokkuvõtte asemel: 35 aastat RSRi

Kaido Jaanson

Miks selline pealkiri? Aga seepärast, et saatuse tahtel alustasin ma selle ettekande kirjutamist 3. oktoobril 1998, päeval, mil RSRi loomisest möödus täpselt 35 aastat.³

Miks ta tekkis?

Tooksin välja kolm peamist põhjust.

Esiteks — see oli see Eestis kuldseteks kuuekümnendateks ristitud õhkkond, mille tagamaadesse süveneda ei ole minu ülesanne. Möödamminnes julgen väljendada arvamust, et mingil moel oli tegu üldse esimese iseseisvusaja järellainetusega. Mis puutub RSRi, ei saa eitada ka Hruštšovi sula mõju ja sellega pakutud võimalusi.

Teiseks — mitu aktiivset tudengit, kes olid ühing “Teaduses”, tollal vist veel nn. pika nimega ühingus, olid hakanud lugema rahvusvahelise olukorra loenguid. Ma ei tea kuidas teised, kuid minu lükkas kolmandal kursusel rajale dotsent Hillar Palamets. Esimese äratuse olin aga saanud 1960. aasta augustis tollases Gogoli nim. raamatukogus Tunne Kelami vastavat loengut kuulates.

Kolmandaks — millalgi 1963. aasta sügisel, ilmselt siis septembris, kutsus TRÜ komsomolikomitee sekretäri asetäitja ideoloogia alal

³ (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. XXX. Tartu Ülikool aastail 1970–1988. Tartu 1998, lk. 90–96). Käesolev tekst on konverentsi ettekande ja artikli parandatud ja täiendatud variant.

Mikk Titma, ise ka rahvusvaheliste suhete lektor, lugejad poisid kokku ja ütles, et teeme sellise ringi, just sellise nimetusega, laadist rääkimata. Kust ta sellise mõtte ja nimetuse võttis, selgus mulle 7–8 aasta pärast, kui juhtusin lugema raamatut USA noorsooorganisatsioonidest, mis kirjutas, et Suure Lombi taga oli tollal terve taoliste ringide võrk (kuidas praegu on, seda ma ei tea). Et Mikk oli mõnda aega enne RSRi asutamist Nõukogude noorsoodelegatsiooni koosseisus Ameerikas käinud, tekkis mul kuri kahtlus, kust ta malli oli võtnud, ja kui kord hiljem juhtusin teda kohtama (mäletan, et see toimus ülikooli vana kohviku meeste vetsu ukse ees), esitasin talle vastava küsimuse täie printsiipaalsusega, mille peale tal ei jäänud üle muud kui noogutada. Niisuguste võrdusmärkide tõmbamine ei olnuks ringile kasulik 1963. aastalgi, saati siis hiljem. Ma ei tea, kas ta mõne teise mehe küsimuse peale noogutanudki oleks, kuid meie tutvus ulatus palju varasemasse aega, kui RSR või ülikool. 1950. aastate teisel poolel olime olnud treeningukaaslased Pärnu noortesportkoolis ja seetõttu võis teineteist rohkem usaldada, muidugi siiski teatud piirini.

Miku — Mikk Titma — esialgsed kavad ringi töö kujundamisel olid suurejoonelised. Seniste rahvusvaheliste suhete lektorite juhtimisel oleksid pidanud tegutsema sektsioonid maailma regioonide kaupa ja ringi liikmed oleksid perfokaartidele kandnud välispoliitilist informatsiooni, mis oleks kogunenud komsomolikomitees sisse seatud vastavasse kappi. Kuna see langes kokku Titma töökohaga, tekkis lektorpoistes väike kahtlus, et sellise materjali ladestamise taga oli Mikul ka teatud egoistlik huvi. Nii või teisiti, välja ei tulnud sellest midagi, sest sektsioonid surid üsna kähku loomulikkude surma (ehkki vastavaid ja analoogilisi plaane on eraserlaste järgmiste põlvkondade seas vist hiljemgi tehtud). Minu juhatada oli Ladina-Ameerika sektsioon, mille esimesest koosolekust mäletan (teist ja järgmisi ei mäleta ning kahtlen, kas neid üldse oli) üht kenade silmade ning pikkade jalgadega nooremat neitut ja Laur Karu (kes ei olnud nii pikkade jalgadega). Nentinud, et ta osales sektsiooni koosolekul vaid puht komsomoliaktivistlikust kohusetundest, et asjale hoogu anda ja tal ei ole enamaks aega, kadus Laur Karu parematele jahimaadele,

mida tegi ilmselt ka see tudengineiu, kellega ma ei jõudnudki vähem-poliitilisse sõnalisse kontakti astuda. Nii suurejooneliseks ja massehaaravaks, nagu algul kavandatud, RSR lihtsalt ei kujunenud.

Jäid Väike Ring ja Suur Ring. Väike Ring oli ringi aktiivsete liikmete (reeglipäraselt 10–20 inimest, ehkki oli ka langusperioode, mil neid oli vähemgi, näiteks siis, kui noormehi võeti ülikoolist armeesse) perioodiliselt toimuvad koosolekud, kus esineti ja arutati teatud poliitilisi (mitte ainult välispoliitilisi) probleeme ja/või vahetati vastavat informatsiooni. Suur Ring oli ringi liikmete poolt korraldatud üritused laiemale kuulajaskonnale: nn kohtud, väitlused ja ka ettekande-koosolekud.

Esimeseks selliseks oli kohus USA vabariiklaste presidendikandidaadi Barry Goldwateri üle 1964. aastal, milles minul oli au mängida progressiivset USA kapitalisti, kes tahtis kaubelda NSV Liiduga ja missuguse etendusega me käisime esinemas ka Tallinna Pedagoogilise Instituudi üliõpilastele. Vist viimasena toimus 1987. aastal (kui ma aastaga ei eksi) üliõpilaspäevade ajal TRÜ klubis väitlus Hiina kompartei poliitbüroos reformi- ja vanameelsete vahel. Reformiste esindasid eraserlased, vanameelsete rollide (üldse oli neid neli, nime-dest meenuvad hetkel mulle Wei Nu ja Pao Keng, praegustele kolmekümneviiestele ja vanematele inimestele peaksid need meenutama tegelasi lähemalt kui kunagise Taevaalse alt) täitjad ei olnud RSRist, kuid see ei olnud meie esimene ühisüritus nendega. Üks neist oli tulevane Eesti Vabariigi välisminister Jüri Luik (kes oma esimese välispoliitilise suhtluse ja väitluse kogemuse omandaski vist suhtlemisest RSRi kui vastasleeriga, aga eks ta ise tea seda täpsemalt), teine Välisministeeriumi pikaaegne kantsler Indrek Tarand.

Üritus läks rahvale peale, klubi oli tudengeid täis ja kuna olin poisid ise esinema provotseerinud, eemaldusin pärast üksindusse ja jõin ära mitu pudelit õlut, mõeldes, mis ma ütlen ja kuidas seletan, kui julgeolek peaks kaela kargama. Enam ei karanud.

Nüüd hüppaksin neljanda teesi juurde, et lahti seletada minu ettekande iseloomu. Neljas tees keskendub allikatele ringi tegevuse kohta. Esiteks — minu seotus ringiga. Olnud 1963. aastal ringi asutajaid, jäin ma selle tegevusest üsna peatselt kõrvale, sest lõpetasin 1965. aastal ülikooli. Töötades aastail 1966–1968 ELKNÜ KK

õppiva noorsoo osakonnas, puutusin RSRi tegevusega kokku põgusalt (sellest ajajärgust allpool veel eraldi). Sama põgusaks või veel põgusamakski jäid need kokkupuuted ka pärast 1968. aastat, kui naasesin ülikooli, algul aspirandi ja seejärel õppejõuna). Minu tihedam side tekkis taas 1983. aastal, mil EKP TRÜ Komitee kinnitas mind ringi juhendajaks ja kestis, lõpus juba uues rollis, käesoleva kümnendi alguseni. Sellest ülevaatest saate aru, missugusest ajajärgust RSRi ajaloos tean ma rohkem, missugusest vähem.

Teiseks — ringi töö oli mitmesugustel põhjustel alati väga vähe formaliseeritud, see tähendab, paberlikku asjaajamist ei olnud ega ole eriti säilinud. See punkt vajab omaette punktitamist. Esiteks — RSRil ei olnud kohta üleliidulise komsomoli poliitharidusvõrgus, seetõttu ei nõutud tema kohta kõrgemalt poolt aruandmist. Ma ei mäleta, et mina partei liinis oleksin juhendajana kordagi ses suhtes aru andnud, järelikult kui see nõnda juhtuski, pidi see olema nii formaalne ja tähtsusetu, et ei jäänud meelde. Mida tegid ringi presidendid komsomolikomitee ees, ei tea. Teiseks — ringil ei olnud kunagi oma ruumi ega õiget kappigi. See kapp, mille Titma komsomolikomiteesse lubas, jäi vist ajutiseks, 1980. aastail, kui ma ringi juhendajaks sain, olid ringi materjalid presidendi käes ühikas, minu teada voodi all. Seejärel kadus ka komsomolikomitee koos kõigi oma kappidega. 1980. aastate lõpul püüdsime saada endale kabiini Teaduslikus Raamatukogus ja midagi vist ka oli, ent mitte kui ringil, vaid kui ühel ringi liikmel. 1990. aastate algul paiknesid ringi materjalid ajakirjade lugemissaali kapis ühel minu poolt enesealgatuslikult omastatud riulil, mis oli teiste tühjalt seisvate või muudegi lugejate poolt omaenda materjalide hoidmiskohtadena kasutatavate riulite hulgas. Kuna 1992. aastal tekkis mul võimalus ka kodus töötada ja ma ei istunud enam iga päev raamatukogus, vaid külastasin seda mõnenädalaste vahedega, ei saanud ma pihta, millal selle riuli sisu koos RSRi arhiiviga ahju läkitati. Mis sest, et riulid esialgu tühjalt edasi seisis. Kahju oli seda suurem, et just üheksakümnendate aastate algul, vabamate olude saabudes, olime hakanud ringi tegevust täpsemalt fikseerima ja ka varasema perioodi kohta materjale koguma.

Situatsioonikirjeldusest aga järeldub, et paremat allikat ringi ajaloo kirjanemiseks ei ole, kui memuaarid (mida, nagu aru saate,

kujutab endast ka käesolev ettekanne). Võib-olla ka mõned partei- ja komsomolikomitee päevakorrapunktid. Ehk on midagi säilinud julgeolekukomitee materjalide hulgaski?

Käesoleva konverentsi ja minule tehtud ettepaneku üks positiivseid resultate on, et see ärgitas valmistama kirja ja küsimustiku vastava ettepanekuga ringi kunagistele liikmetele (lisan selle ettekandele) ning selle läkitamine on ka alanud.

Ringi struktuur

Kuna nõukogude ühiskonnas ükski inimkooslus väljaspool partei kontrolli eksisteerida ei tohtinud ja ülikoolis rahvusvaheliste suhete õppetooli või osakonda ei olnud (need aga oluaks, nagu muudki sarnased üksused, omamoodi ju ka partei kontrollitud, kuid selle liini valgustamine ei saa olla minu ettekande teema), siis ei saanud RSR olla Üliõpilaste Teadusliku Ühingu juures, vaid moodustati komsomolikomitee juurde ja juhendaja määrati parteikomitee poolt.

Juhendajaid oli läbi ringi tollase ajaloo neli (ma usun, et ma kedagi vahele ei jäta, kui jätan, siis pidi see küll väga lühiajaline olema): Eero Loone, Toomas Alatalu, Eimar Rahumaa, 1970. aastate lõpul ka korra Rein Toomla, ja siis jälle Rahumaa, kellelt mina 1983 juhendamise üle võtsin. Kõik need, välja arvatud loomulikult Eero Loone, olid ringi vilistlased.

Tähtsaim tudengipoolne ringi tegelane oli president, kes valiti ringi aktiivsete tegelaste poolt vabadel valimistel mitme kandidaadi seast aastaks (kuigi oli vist ka aastaid, kus president jäi aastaks edasi ametisse ilma valimata). Ringil oli ka asepresident ja muid ametimehi.

Ringi esimene president oli ajaloolane Mati Uuesson. Ringi liikmeskonnast täpsem ajalooline arvestus ongi olnud presidentide üle, kuigi seegi on veidi segamini läinud (mõnest prominendist küll teame, et ta ringi liige on olnud, kuid kahtleme, kas ka president või keegi arvab, et on olnud president, aga teine, et siiski polnud; raskusi on isikute ja ametiaastate ühitamisega jne.).

Ringi tegevus

Väikese Ringi aruteludest paberile jälgi ei jäänud, kasvõi juba seepärast, et inimesed väljendasid end siis vabamalt. Põhimõte oli, et väikeses ringis võib rääkida ja küsida kõike ning minu teada ei olnud Väikeses Ringis räägitu pärast kellelgi ringi liikmetest meist kompetentsemate organitega sekeldusi. Ringi juhendajana ei tulnud mul kordagi ringi tegevuse kohta julgeolekukomitee töötajatele aru anda.

Kuna ring oli ka ühingu "Teadus" allorganisatsioon (mis küll ei tähendanud, et kõik ringi liikmed oleksid rahvusvahelise olukorra lektoritena pidanud esinema), siis oli neil õigus kasutada "Teaduses" käivat nn. TASSi Atlast, iganädalast välisinfobülletääni. Sama kehtis ka TRÜ Teaduslikku Raamatukokku saabuva sama "atlase" kohta. Vähemalt minu juhendajaks oleku ajal ei nõutud sellekohast tudengite nimekirja (või esitas selle president?), piisas kui RSRi liige lugemissaali töötajale ütles, et ta seda on ja pärast "atlase" kasutamist end seal sisse seatud kohases klades registreeris.

Mõni sõna TASSi Atlasest, mille sisu laad oli läbi aegade muutuv. Mulle tundub, et 1970. aastate teisel poolel, üldise vaimsete kraanide kinnikeeramise tingimustes (mis võiks väärida eri mõttevahetust) muutus see väljaanne kahvatumaks, sest suurenes TASSi korrespondentide endi poolt kirjutatud materjalide hulk. 1970. aastate esimesel poolel oli põhirõhk läänelikel originaaltekstidel, olgu need siis dokumendid (näiteks USA presidentide pressikonverentside stenogrammide) või sealsete ajalehtede artiklid, ehkki neidki trükiti kärbetega.

Ma ei tea, mis nipiga jõudsid TASSi Atlased Eestis 1970. aastail TRÜ Teadusliku Raamatukokku ja kuidas neid siin suudeti säilitada ja säilivad vist seni ajani. Võib-olla oli ka võimalus, et lisaks partei- ja ideoloogiaorganeile võisid neid saada ka mõned raamatukogud, seda ma ei tea, kuid tean kindlasti, et nende hoidmise eest pidi vastutama eraldi inimene ja kindla aja möödudes tulid nad hävitada, koostades sel puhul eraldi kohase akti. Tean seda seepärast, et minu tollane abikaasa vastutas ELKNÜ KK protokollis osakonna juhatajana sealsete "atlaste" hoidmise ja hävitamise eest ning kuna tal õnnestus seda viimast paaril korral üksi "toimetada", s.t ta sai aktile teised

allkirjad nii möödaminnes, nagu neid mõnikord tänapäevani antakse, siis tõi ta need aastakäigud koju, kus mina need tükkideks lõikusin. 1968. aastal Moskvast ÜLKNÜ Keskkomitees ühel nõupidamisel olles küsisin ühelt sealselt esinejalt pärast loengut (miskipärast on mulle alati tundunud, et selle mehe nimi oli Janajev, aga ma võin ka eksida), mis ulatuses TASSi Atlaste materjal salajane on ja tema vastas, et kõik neis avaldatu on täielikult ja täiesti salajane.

Kirjeldatu illustreerib, missuguste materjalideni avas RSR Tartu tudengile tollal tee. Rääkimata sellest, et RSRi Väikeses Ringis sai alati rõhutatud, et kõik peavad võimaluste piires välisraadioid kuulama, et teada, mida seal räägitakse ja osata vastata-seletada, kui keegi küsib, miks seal nii räägitakse. Paraku kõik RSRi liikmed neid raadioid siiski vist ei kuulanud. Mõnel määral kompenseeris seda info, mis ringis ja omavahel vahetati.

Kes neid võimalusi, mis RSR püüdis luua, kasutasid? Julgen öelda, et üliõpilased, kelle võimekust ja aktiivsust ühiskonnas on tõestanud nende hilisem karjäär ning jääksingi nii üldiseks, sest põhjustel, mida ma eespool juba esitasin, kardan, et nimetades ühtesid, teen ülekohut neile, keda ma ei nimeta, sest mul lihtsalt ei ole ülevaadet nende osavõtust ringi tööst. RSRi vilistlaskonnast pärineb vähemalt kaks Eesti Vabariigi välisministrit, Riivo Sinijärv ja Siim Kallas. Riivo Sinijärvest ei saanud me küll aru, kuidas ta seda oli olnud (mis veelkord iseloomustab RSRi tegevuse dokumenteerimatust), kuid ta ise teab, et kindlasti oli, ja on käinud ka vilistlaste kokkutulekul ning kui ma siin enne rääkisin segadustest RSRi presidentidegagi, siis ei tea ma näiteks väita, kas tulevasel Eesti Panga presidendil Siim Kallasel üldse õnnestus RSRi presidendiks saadagi, ehkki ringi liige oli ta küll). Kindlasti oli aga ringi presidendiks 1970. aastail mitu aastat praegune tippadvokaat Viktor Kaasik.

TRÜ RSRi mõju ei piirdunud tema liikmeskonnaga, suure ringi esinemiste ja ringi liikmete poolt peetud loengutega. Aastail 1966-1968, kui nende ridade kirjutajal oli õnn või õnnetus olla ELKNÜ KK õppiva noorsoo osakonna instruktor, üritas ta organiseerida analoogilisi ringe samasuguste nimedega ka Pärnus ja Tallinnas. Pärnus jäi asi pärast paari koosolekut vist katki juhendaja puudumisel, Tallinnas hakkasin pärast seda kui pädevat juhendajat ei õnnestunudki leida, ise

selle juhendajaks. Selle koosolekutest on mul tänini säilinud käsitletud teemade ja osaliste nimekirjad. Mõned nimed, mis peaksid kõnelema iseenda eest: Aili Aarelaid, Peeter Sookruus (osales hiljem aktiivselt ka TRÜ RSRis); Ülo Kaevats (mitte palju, aga mõned korrad siiski, tal oli siis keskkool juba läbi); praeguse poliitika poolelt Tiit Toomsalu, (Demokraatliku Tööpartei liider), meie diplomaatilise korpusest Mati Vaarmann.

RSRi tiiva all tegutses keskkooli õpilaste analoogiline ring üleüldelise kümnendi vahetuse paiku ka Tartus — nimetus vist Rahvusvaheliste Suhete Vaatlejad —, kuid selle tegevusega ei puutunud ma rohkem kokku kui kord või paar nende üritusel viibides. Samad sõnad samal ajal TPIs eksisteerinud lähedase ringi kohta, mis oli Tartu omast küll kõige sõltumatumalt tekkinud. Omaette ajalugu on vist Toomas Alatalu juhendamisel Tallinnas vähemalt 1980. aastail tegutsenud õpilasringi(de) kohta, mis andis TRÜ RSRile päris head kaadrit. 1960. aastatel õnnestus mõned RSRi nimelised ringid tegevusse lükata ka keskkoolides, mis neist pärast sai, ei tea.

Perestroika ja glasnosti saabudes püüdis RSR neile jõudumööda kaasa aidata. Ühest sellisest üritusest kõnelesin juba, neid oli aga rohkemgi. Endisaegsete üliõpilasseltside tegevuse taastudes kujundas ka RSR end seltsiks ja leidis pärast mõningasi raskusi — ei häirinud mitte niivõrd meie ringi stagnaegne päritolu, kui hetkeliidrite hiljutine komsomolilik minevik ja üldine pale —, kuid Taavi Toomi (Eesti Vabariigi suursaadik Taanis — toim. märkus) presidentluse ajal kadusid needki ja RSR leidis oma koha teiste seas. Ja üldse olid ja on praegugi, siin minu ettekandes, need vastuolud üle tähtsustatud (nagu EÜSi osa meie välisministeeriumi kaadri kujundamisel ajakirjanduses), sest niipea, kui Jüri Luik, Mart Nutt ja co välisministeeriumis “pumba” juurde said, võtsid nad RSRiga kontakti ja kaadri leidmise eesmärgil sai maha peetud üks saunaõhtu. Arvan, et see oli talvel 1991/1992.

Praegu on RSR vähemalt varjusurmas. Ma ei hakka analüüsima põhjusi, see ei ole praeguse ettekande teema. Eeldused selle taaskäivitamiseks aga on olemas. On olemas vilistlaskogu, mille esimees on professor Eero Loone ja aseesimees mina. Ja RSRi viimasel valitud presidendil, kes asja oli käest lasknud minna, tuli paar aastat

tagasi pähe õnnetu mõte astuda taas ülikooli, seekord politoloogia osakonda. Ma olen talle öelnud, et kui, Sa, sunnik, RSRi käima ei pane, siis Sa seda osakonda ei lõpeta. Praegu on ta kas II või III kursusel, nii et aega veel on. On olemas rahvusvaheliste suhete õppetool, mille juurde see ring (või selts) nüüd võiks kuuluda. Ja on järjekordne äratus, mille andis see konverents. Kui see asi aga Tõnis Varjasel, RSR senisel presidendil, ei õnnestu, siis on RSR mõistetud jäämagi oma aja lapseks.

P.S.

Ei läinud nii, nagu siis kartsin. Ei läinud ka nii, nagu üks skeptik kartis, kes ütles, kas on mõtet RSRile elu sisse puhuda, tudengid tunnevad end sunnituna, et on kohustatud seda tegema. Elu on ilmutanud, et asi polnud nii. Sellest möödunud aja jooksul pole ma ringi kui seltsi tegevuses praktiliselt üldsegi osalenud, kuid ringi juhtimisel on tegutsemas juba teine põlvkond tudengeid. RSR on oma vajalikkust taas tõestanud.

Lugenud läbi kaasvilistlastelt laekunud ja nonde kaante vahele jõudnud mälestused, võin üksnes rõõmu tunda — RSRi ajalugu on saanud väärtuslikku täiendust. Ometi ei ole see veel kogu RSRi ajalugu. Nii mitmedki nimed, kellest tean, et nad ringi töös ja tegevuses aktiivselt on kaasa löönud, on puudu. Rääkimata nende mälestuste kirjapanekutest. Ent kui see kogumik nendeni jõuab, ärgu nad solvugu, vaid võtku seda kui kohustust endast märku anda ja mis teinud, mis meeles, kirja panna — RSRi 45. ja 50. aastapäev seisavad veel ees.

23. aprill 2003

K.J.